

Ђорђе Ј. Јанић

МАГИЈА, СУЈЕВЕРЈЕ И ЦРКВА

— одломак —

I

Појам магија (који је у нашем језику, у лексичком смислу, повезан са појмом *мађија*, али је од њега много шири), обухвата читав низ веровања и ритуала везаних за та веровања, чија је заједничка одредница, човеков покушај да завлада природом уз подршку натприродних сила. Из тога произилазе све последице које магију, како по њеном изворишту тако и по крајњим разрешењима на теоријском и емпиријском плану, одвајају од хришћанства. Оно што је основно у магији јесте покушај да се човек постави у центар васељене, а то значи да се изравна са натприродним силама и у крајњем, да се постави изнад њих, да овлада њима.

Човеково осећање страха пред светом, посебно атеиста, (због њиховог осећања индивидуалне усамљености унутар свега постојећег) резултирало је сталним осећањем тескобе, које се, у савременој цивилизацији, од неуротичног стања све више приближава психотичном. Страх пред светом је природно човеково стање, које се, код политеистичких религиозних система, разрешава у магијским ритуалима, код монотеиста као што су муслимани, фаталистичким препуштањем Божјој одлуци, а код хришћана веровањем у Божју милост. Морамо одмах нагласити, и то ће се подразумевати у току читавог овог нашег рада и радова везаних за ову проблематику који треба да му следе, да се овде мисли на људе који нису номинално верници неке од верских група, већ то јесу како по ритуалном тако и по унутрашњем веровању.

На проблему односа човека према свету као простору опасности формира се разлика између човека политеизма (и свих нижих облика религиозности, међу којима, у једном друштвеном смислу, убрајамо и атеизам) од човека монотеизма, посебно хришћана. Политеистичке вере, по својој структури су двосмислене према месту и улози које дају човеку у свету. С једне стране, оне сматрају човека потпуно инфериорним бићем баченим у свет на милост и немилост натприродних сила (код атеиста је то исто — човек је бачен у руке природним, не-

свесним силама које се са њим поигравају), а с друге стране, човек је, преко магије, подигнут на ниво господара свемира, партнера боговима и духовима. Верник политеизма (и атеизма) или је обесправљени роб којим се играју или потенцијални освајач и господар света. Свет препун богова или свет без Бога у структуралном смислу су једнаки и дају једнаке резултате.

Хришћански монотеизам подразумева да је човек конструктивни елемент Божјег света. Свет који је Бог створио не може се замислити без човека. Хијерархија, у којој је човек одмах испод Бога показује хришћанство као крајњи облик хуманизма. Богоборачки човек магије постоји у хришћанству као боголики човек. Адам који се, кроз Христово мучеништво, уздигао до Божјег престола. Човек хришћанског света је намењен, самоиспуњењем, Божјем свету. Његово самообликовање води га Богу. Тиме се и разликује од политеизма — он се не бори против Бога да би постао Бог, он подражавајући Бога, постајући христолик, Христу подобан, стиже на циљ коме човечанство тежи, постаје Човек. Јер, бити Човек јесте бити ослобођен преха, постати син Божји, постати богочовек.

Увек када је у хришћанском свету долазило до колективних опсесивних психоза дијаболичног карактера — прогањање вештица, масовни терор за време социјалних промена или миленаристичко очекивање краја света, увек се радило о пробоју магијске свести унутар хришћанског света стабилности, света који проистиче из човекољубивог односа Бога према човеку, свом делу. Јер шта је крајњи резултат човековог напора? Доказивање Богу да је човек син Божји пошто човек није само дело Божје по облику него и по садржини — у њему је дах Божји. Човек хришћанског света, онај који има веру у Бога, нема разлога за страх. Њему је страх стран као што му је страна и несигурност (из које, покаткад, потиче страх). Том хришћанину, који може, исто као некад у циркуској арени тако и данас у великим градовима, да узвикне — *Маран ата!* Хришћанин, предан Божјој милости, очекује обећање из „Откривења Светог Јована Богослова”.

„И видјех небо ново и земљу нову јер прво небо и прва земља прођоше, и мора нема више.

И видјех свети град, Јерусалим нови, гдје силази с неба од Бога, припремљен као новјеста украшена мужу својему.

И чух глас силни с неба који говори: Ево Скиније Божије међу људима, и Он ће становати с њима, и они ће бити народ његов, и сам Бог биће с њима;

И Бог ће отрти сваку сузу из очију њихових, и смрти неће бити више, ни жалости ни јаука, ни бола неће бити више; јер прво прође.

И рече Онај што сједи на пријестолу: Ево, све чиним новим. И рече ми: Напиши, јер су ове ријечи вјерне и истините.

И рече ми: Сврши се! Ја сам Алфа и Омега, Почетак и Свршетак. Ја ћу једноме бадава дати са извора воде живота.

Који побиједи наслиједиће све ово, и бићу му Бог, и он ће ми бити син”. (под. Б. Ј. Ј.).¹

¹ Откривање светог Јована Богослова, гл. 21, ст. 1—7. „Свето Писмо — Нови Завјет Господа нашег Исуса Христа” Београд 1984. г.

Исус Христос је, Својом жртвом, ослободио човека страха. Нема ничег, после Христовог васкрсења, чега би хришћанин пребаљо да се плаши. Бити христолог, бити Богу сличан, ослобађа човека свих непријатеља. Он је свемоћан. Али не као у магијском свету, као освајач који је победио свет, већ као сабрат који се поистоветио са Богом, успоставио са њим кохерентни однос. Човек хришћанин није изван света, он је у самој суштини света. Он је део света у апсолутном смислу јер је у Богу. Он је једини од истински човек природе. У томе је и неразумевање многих испраживача оријенталних (хиндуистичких углавном) религија, који сматрају човека Истока, човека адаптираног у космосу, човека природних циклуса (годишња доба, утицај планета) као оног који је, потпуно, утонуо у природу. Они под природом подразумевају антропоцентричну природу, без натприродног. Тачније, они натприродно виде без Бога, као дело разних сила, које човеку јесу или нису наклоњене, али које нису све под влашћу Господа наклоњеног човеку. Хришћански човек је најприроднији човек, јер је, кроз Бога, део тоталитета. Он је део света видљивог и невидљивог, света физичког и духовног, света Бића као таквог.

Политеистички човек према свету је човек према страху. Зли богови или свет без Бога, подједнако су опасни по њега. Нема ничег што би могло да га заштити сем да постане господар света. Најмоћнији од свих богова или једини бог, Човекобог.

Човек политеистичког света познаје више начина којим уме да заобиђе погубну вољу богова и безбројних демона. Ту су: молитва, жртва, избегавање области опасног (оно што се сматра забрањеним од богова и демона, нечисто, табу), покорно пристајање на хирове натприродних сила. Други правац делања је занимљивији. Преварити богове лажним обећањима, лажним жртвама, лажним молитвама. Изиграти их. Последњи, најзначајнији, али и најопаснији начин јесте — покушати да се богови и демони ставе под човекову контролу. Разним магијским радњама их нагнати да те слушају и послушају. Али, како наћи богове и демоне када су нам потребни? Треба их потражити на њиховим стаништима или их натерати да дођу из простора натприродног у свет реалног. То се, код политеиста ради молитвом, а још чешће магијским обредима и басмама који имају за циљ да свет натприродног ставе под човекову контролу. Човек који поседује магијско знање, код политеиста, поседује средство којим сазнаје тајну света. Он познаје суштину богова и демона и самим тим је јачи од њих.

Од памтивека се човеку овај магијски пут чинио фатално привлачним и занимљивим. Њиме је човек покушавао да постане бог. Али њиме је, обично, одлазио у пропаст. Ако погреши приликом зазивања дијаболничних ентитета или ако се басме покажу олабим да их контролишу, човек бива претворен у њиховог роба и уништен. Због тога је, одувек, бављење магијом сматрано ризичним послом у коме је крајњи резултата погубан по човека. (Трагови овог политеистичког односа према свету, не као простору благодати и наде већ као простору опасности, постоји и у савременој, сцијентистичкој цивилизацији у којој се научно истраживање осећа као продирање у свет опасног и забрањеног јер наука представља човеков покушај да своје моћи обоготвори, да помоћу ње постане господар света).

Постоји више разлога зашто човек жели да контролише свет. Најчешће, као што већ рекосмо, то је од страха, у самоодбрани. Али када кажемо најчешће, ту онда имамо у виду бављење магијом у њеном највулгарнијем и најсвакодневнијем виду где магијске радње нису изграђене а и њихов циљ је краткорочан. Такво је, рецимо, гледање у длан, бацање карата, гледање у талог кафе. Ова врста магије доживљава, у савременој урбаној цивилизацији, невероватан процват што је, по нама, један од доказа да између многобоштва и атеизма постоји генеричка веза. Да је атеизам урбане цивилизације дегенерисана религиозност која се задржала на нивоу тотемизма и идолатрије са обновом и бујањем разних опскурних секти. Обнова примитивних магијских радњи показује да је религиозна свест, силом потиснута, пронашла себи излаз у разним, најпримитивнијим религиозним облицима.

Виши облик бављења магијом, обично, није изазван човековом тескобом. Бар не у већини случајева. Овде се ради о човековом трагању за моћи. Подизањем човековог статуса у надљудске сфере. Извориште је у трагању за моћи, али не треба заборавити да ту постоји и трагање за знањем које није, увек, исто што и трагање за моћи, иако обично резултира као моћ. Мази, који су деловали после потискивања политеизма у Европи и на Блиском Истоку, а то значи од доласка Господа међу људе, увек ће комбиновати ове две потребе. Као што ће имати и два правца делања. Обичном свету ће служити у профаним свакодневним прохтевима док ће њихово право интересовање бити усмерено ка стицању натприродних способности. Они су били као што су и као што ће бити — богоборци.

Не би требало губити из вида да и материјална корист није била искључена из сплета разлога за бављење магијом. То се нарочито осећало код земљорадничког становништва. Само, на селу се, у већем делу, магија одвијала више на нивоу молитвеног (повезивање магијског и хришћанског) са циљем да се натприродне силе умилостиве, а не да се ставе под контролу оног који изводи магијске радње. Дуси се третирају, углавном, као неко са ким се може, који могу да се наговоре да буду благонаклони према магу (молитељу). Призивач (маг) у тој ситуацији циља на неку тренутну корист. (Овде се могу подвести и враџбине ради исцељења или отклањања неке тренутне опасности). Аутономија духовних сила или божанстава је у овој ситуацији, у односу на мага, потпуна. Једино би могло да се сматра да је маг тренутно успео да их натера да му помогну али не силом, не укидањем њихове слободе деловања већ наговарањем. У том се контексту може третирати читав склоп народног веровања код Срба где се одређене радње изводе ради заштите (да се предупреди нешто) а не ради нагоњења или контролисања надприродних сила. Сматрамо да овде може доћи до поделе магијских радњи на тзв. белу и црну магију (иако никада не треба губити из вида да се у оба случаја ради о магији, радњи за правог хришћанина забрањеној) на магију која је окренута користи и на магију која је окренута на штету. Магијске радње, које изводе земљорадници да би обезбедили заштиту своје стоке (блага), рода на земљи и порода у кући, могу се сматрати белом магијом, јер не наносе зло другом земљораднику, већ се труде да само себи обезбеде напредак. Предео црне магије, у сеоској оредини, јесу ритуали клетви, заклињања, љубавних завођења, па и

навођење зла на неког. Ту се могу оврстати и магијске радње чисто сатанистичког карактера, о којима нећемо говорити на овом месту.

У хришћанству су силе Добра и силе Зла подељене по линији — Божја страна (десна) и Сотонина страна (лева). То није дуалистичка подела јер се овде има у виду да страна Зла није ништа друго до ли Добро које се злоупотребило и покварило и које, ако хоће, може да се поправи. По овој подели, у православном хришћанству, силе Добра су, увек, супериорније у односу на силе Зла јер је Бог супериорнији над Сотonom. Сотона није ништа више до ли пали анђео који се, у својој охолости, побунио против Бога. (Треба увек правити радлику између поимања Сотоне и поимања ђавола код Срба. Ђаво је различит од Сотоне јер у њему нема ничег од узвишености коју је, на римокатоличком и протестантоком Западу, добио Лулцифер — што је само једно од имена за Сотону. Зато овде појам „сотонизам“ сматрамо различитим од „дијаболичан“. Његова сила и читав систем који из њега произилази, нижег је степена моћи у Божјој насељени. Само код многобожаца или дуалиста, могуће је да се Сотона и духови зла стављају на исти, па чак и виши ниво моћи него Бог, анђели и светитељи. Богови зла, као и духови зла, у многобожачком пантеону су једнаки по значају и моћи са божанствима и духовима добра. Одатле, увек, размишљање о злим дусима — ђаволу и вештицама — магијског је и нехришћанског карактера. Православље је увек сматрало да Сотона и зли дуси нису ништа друго до покушај Зла да уништи Божји свет. Да су они одоликовање борбе Антихриста против Христа која ће се завршити победом Господњом, као што записа Свети Јован на Патмосу.

Духови зла у српским народним обичајима имају значајну улогу али та улога није, до савременог периода (појава нових магијских групација — идолопоклоника, спиритиста, теософа, антропософа, тотемиста, секте инспирисане оријенталистичким религијама) била од суштинског значаја. Ми ћемо у једној од следећих одељака ове наше расправе, који ће говорити о односу магијских радњи (враџбина) и хришћанских молитви у лечењу код Срба, покушати да покажемо (и докажемо) да православна овест код Срба која се бави врачањем, никада није била, ма како то на први поглед изгледало, замењена многобожачким елементима. У вези са тим се може слободно написати да је, у народној вери (колективној свести) Срба, увек Добро било супериорнији принцип над Злом.

Сатанистичке магијске радње биле су и остале у народној свести чешће што је нечисто и опасно, нешто чега се треба клонити, мако онај који их изводи, тако и онај у чију се корист изводи. Читав оплет српских народних прича говори о погубности сарадње човека и злих сила, као и о опасности која произилази из човековог покушаја да се ослони на зле силе. Но то је проблем који задира у поглед на свет читава хришћанске цивилизације. (Све што је у хришћанству магијског карактера, посебно оно што је дијаболично, девијантно је у односу на хришћански однос према Богу, анђелима и светитељима). Однос између православног хришћанина и Бога развија се у директном контакту између верника и Бога преко молитава и изливања Божје милости на њега. Но може да се верник обрати Господу преко светитеља и њиховог сведочења и молитава пред Господом у његову корист или ослањањем на

помоћ анђела. Анђели су директни човекови заштитници и на етичком плану их можемо сматрати чуварима Божјих заповести. Свети људи — светитељи — нису, као што сматрају протестанти и атеисти замена за многобожачка божанства. Њихова је улога код православних да буду хришћанинов идеал, да му служи као заштитник и неко на кога се треба угледати. Он сам нема никакве натприродне силе јер ова сила је од Духа Господњег. Он је веза између човека и Бога, онај који гарантује пред Господом за човека и моли се у његову корист. Зар се не моли у цркви „Свети Саво, моли Бога за нас!“ или „Молим Ти се, Боже, молитвама Светог Николе! „Истина, у свести многих верника, чији хришћански идентитет није изграђен, који нису схватили разлику између хришћанског и магијског, могуће је да дође до померања односа верника и светитеља ка обоготворењу светитеља. У савременој цивилизацији, а код Срба и у периоду ропства под Турцима, долази до религиозне регресије и обнављања неких псеудомногобожачких религиозних модела. Но чак и у таквим случајевима никада није било доведено у питање стварно монотеистичко исповедање вере код Срба. Наше народне приче, песме и обичаји, носе у себи елементе политеизма и дуализма али са сталном свешћу о сопственом стварном монотеизму.

Овде хоћемо да кажемо и то да тзв. бела магија, којој припадају све магијске радње везане за плодност у природи и заштиту човека, врло ретко, и тек у другом случају, може да се доведе у везу са силама зла. А то значи да и политеистички или делимично политеистички обичаји који се примењују у неким народним веровањима, пре су саблажњиви за хришћанина но што су дијаболичне радње. Хтонски ритуали, о којима се, међу становништвом, углавном и не говори, и које изводе само појединци и то тајно, налазе се на маргини колективне свести. Они припадају области крипторелигије. И то не само што су били забрањивани од хришћанске Цркве, већ и због тога што је њихова функција, чак и у многобожачким религијама била прљава, народу прихватљива само у најопштијим цртама. Вештичарење и сличне магијске радње, обављају се увек, тајно, и о њима заједница није знала ништа одређеније. Такви ритуали извођени су, а и данас се изводе, у крилу православног народа, углавном међу несловенским становништвом. (Ово се може врло лако проверити на етнографској карти, приликом наоштравања из те области).

Вера у Христа Спаситеља није могла да се разлучи у хтонске, у суштини матријархалне, ритуале који су, чак и код многобожачких верских заједница у прошлости, били повезани са нечистим у религиозном смислу због својих крвних жртава, већ и због разних сексуалних и девијантносексуалних ритуала који су се „повампирили“ код неких нових, псеудодревних ритуала сатанистичких секти, као што је била група око Кролија. Такви магијски ритуали у српском народу, колико нам је познато, није било. Неке магијске радње из области црне магије, које су обављане (или се обављају) у народу, могу да подсећају на хтонске ритуале али по својој суштини они су удаљени од њих у једној основној ствари а то је свест о постојању Исуса Христа. То указује на један врло значајан проблем. Они који се баве или су се бавили црном магијом, увек су имали у свести да раде нешто што није хришћански. Увек се знало, без обзира како се то рационално оправдавало, да се ради нешто што није право, оно са леве стране, а самим тим да је то

нешто што је против Бога. Зато код Срба хришћана — православних, унијата и католика — није могло да се развије неко многобожачко виђење света. Било је могуће, што ћемо касније покушати да објаснимо, да дође до потискивања хришћанског погледа на свет и његовог извиглеравања под притиском ислама, и обнављање неких политеистичких религиозних модела, али то није био повратак многобожачким веровањима старих Словена. Ту се само ради о дегенерацији хришћанског веровања и његовог повратка упрошћеним религиозним структурама под притиском нехришћанских религија. Тачније, политеистички модели су последица девијација унутар предања, што је била последица уништавања овештенства. Чак бисмо могли да помислимо пре да је дошло до појачаног утицаја дуалистичких јеретичких модела одувек присутних у хришћанству. Дуализам је врло близак човековом начину размишљања (размишљање у контрастима) и могао је, као што и јесте, да се инфилтрира у народно веровање. Али, још једном ћемо поновити, свест о васкрсењу распетог Спаситеља, битно је утицала на такве девијације и регресије, не дозвољавајући никада да дође до потпуног распада монотеистичког веровања и одбацивања вере у Свету Тројицу, Бога у три ипостаси.

Но, да се вратимо на однос магије, политеизма, монотеизма и хуманизма.

Оно што је у суштини магије јесте покушај да се контролише или потпуно пороби натприродна сила. Такође, то је имплицитно признавање постојање сила које су једнаке или веће од Бога. Покушај да се контролише натприродна сила јесте признавање политеизма. Онај који мисли да може да контролише, магичким радњама, Бога, мисли да је човек једнак Богу. Чак и већи од Бога. А то је један од екстремнијих видова хуманизма. У том моделу побуне лако можемо открити Луциферову побуну против Бога. Признавање да на свету постоје духовне силе које нису од Бога, и које могу да се мешају у човекову судбину, да учине оно што оне хоће, без обзира на вољу Господњу, јесте признавање да је свет насељен многобројним духовним силама које су независне у односу на Бога, па чак и Њему по моћи блиске, ако не и истоветне. *Маг се појављује као поседник моћи која је већа од Бога. Тиме се укида Божја свемоћ а свет постаје полицентричан.*

С друге стране, покушај да се контролише Баво и зли дуси јесте признавање дуализма. Једнака вредност се даје и Богу и злим дусима самом чињеницом да се зли дуси позивају у помоћ у свету где је Бог свемогућ. То, такође значи, да се признају области у којима зло представља примарни принципи. Признавањем да је свет подељен на Божји и Сотонин део. Да се зло може одбацити и поразити само помоћу умилостављења или контролесања духова зла. Такође и да су духови зла толико моћни да могу да измене човеков статус у свету и да му дају могућност да се супротстави Богу. Из свега тога можемо закључити да је човек магичког света, и кад је у сталном страху, увек је у стању побуне. Он је као луту плас који и док мирује јесте спреман да скочи на оног који му је у близини. А стоји записано: „... Бог није Бог буње, него мира.“² Побуна је страна Богу а природно Сотонино стање. При-

² *Коринћанима посланица прва*, гл. 14, ст. 33. „Свето Писмо Старога и Новог Завјета“, Лондон 1958.

живајући зле духове и желећи да се са њима уједини ради тога да би изменио овој статус, човек се буни против стања у коме се налази. Он своме тању не прилази са смирењем (ако је у лошој егзистенцијалној ситуацији, молећи се Богу) нити се задовољава узрастањем у Господу, захваљујући му на дару (ако је у доброј ситуацији) већ покушава да искаже своје незадовољство, које је рођено из неповерења у Бога у свим његовим функцијама, посебно у функцији свемогућности и љубави.

Код многих антихришћанских секти (њих треба одвајати и разликовати од псеудохришћанских или теософских) јавно се, у магијским ритуалима, изражава мржња на Господа. У њима често долази до замене система вредности: Добро постаје Зло а Зло постаје Добро. Бог је божанство које са злом прогања човека а Сотона је онај који покушава да га избави од Божје деспотске власти. У том механизму се најјасније види реализација Виђења Светог Јована Богослова. Антихрист, у свом духовном виду, избија из овог механизма. Богоборство једног Кирилова, перверзија једног Маркиза Де Сада, сада су резултат сталне Сотонине побуне. Он, с једне стране, врши деструкцију унутар саме хришћанске заједнице, саблажњавајући свештенике и вернике, посебно вернике, указујући им на понашање њихових пастира доказујући помоћу неморала верника лажност и немоћ Божију. Долази до поистовештавања између Бога и људи који тврде да верују у Њега, а живе неморалним животом. Потом долази до тврђења да је Бог лицемер и злобни господар света који терориса људе. Овај механизам доказивања Божје неморалности подједнако је кодиран и код сатанистичких секти и код разних либертеноких филозофа а и код атеиста. Ови последњи час тврде да Бога нема час да није добар. Путеви саблажњавања Антихристови су различити а свет је, за хришћанина, препун искушења. Лажне вредности се проглашавају новим вредностима, Луцифер заштитником људи. Не говори се о правим вредностима јер се брише праница између правог и неправог. Лик митског Прометеја је прекрио лик Анђела зла, а читав сплет магијских група и појединаца, обнавља разне modele многобожачких ритуала, проглашавајући их изворним сатанистичким обредима, који нису ништа друго до психотизирана дијаболична друштва. Јавља се низ сатанистичких учитеља: код православних — Распућин (припадник секташа хлиста), г-ђа Блаватски, Гурђејев; на западу Али Безан, Елифас Леви, Штајнер, Крули, да споменемо само неколико, који, јавно или тајно, излажу своје ставове, од којих су већину, у сатанистичком надахнућу сами измислили. Сатанистичке секте, данас, имају велики број пророка (јересијарха), који у свету дестабилизованих вредности, у коме долази до распада есенцијалних принципа Божјег света, налазе многобројне, саблажњене ученике, жељне моћи и ослобођења од страха. Оно што се некада радило тајно, у дубоко утонуле есотеријске групе на Истоку и Западу, са циљем да се изврши деструкција три монотеистичке религије — јудаизма, хришћанства и ислама — данас се ради потпуно јавно. Тајна учења, која се излажу у мистичним ложама, вулгаризована тј. прилагођена примитивној духовној способности, предају се кроз ова средства комуникације дестабилизујући веру у Бога са циљем да се рестаурира политеизам у свом дијаболичном виду.

Црна магија има за циљ да успостави комуникацију између човека и Бавола и његових злих духов. И она увек јесте негативног карак-

тера јер јој је циљ да неког стави под контролу. (Код савремених врача, често се виде хришћанска обележја као што су икона (обично Мајке Божје) и крст што им служи, неким од њих чак несвесно, да се замаскирају у хришћанство. Мислећи да су господари натприродног света они су, већ одавно, његови робови.) Увек желе да неког физички или духовно контролишу или униште. Тачније, најпре да контролишу а потом да униште. Када се ради о магијским радњама које треба да доведу до излечења, што би се могло сматрати позитивним, треба имати у виду чињеницу да маг (призивач) и онај у чију се корист обавља магијска радња (то могу да буду исто лице, али, обично, нису) ступају у нераскидиву релацију са негативним силама. Како преко покушаја да их контролишу тако и преко обостраног преузимања обавеза, на основу којих ће онај који се бави магијом, заувек бити везан за Сотону и његове помагаче.

Црна магија укида слободну вољу, како оног коме се навраћава, тако и оног који врача. Враџбине ограничавају слободну вољу оног против кога су уперене. То је очито. Али оне ограничавају и слободу оног који се враџбином служи, само не одмах већ на једној дужој релацији. Стичући дијаболичну силу (натприродне силе су, обично, дијаболичне јер немају за циљ да човека испуне хришћанским принципима вере, љубави и наде, скрушености и самилости већ осећањем моћи тј. охолости) добија ограничења у смислу слободног опредељења у свету јер се, једном заувек, ослањајући се на његову помоћ, определио за Сотону. То се дешава чак и у првом периоду магијских ритуала када човек контролише деструктивне силе јер свака врста контакта са нечистим силама доводи до промене човековог односа према свету. (Долази до промене човековог Ја, као што би рекла савремена психијатрија.) Како материјалном тако и духовном.

Уопште узевши, из хришћанског аспекта, свако онај који се бави магијом, било црном или белом, јесте безбожник јер показује или трагове или очите елементе побуне против Бога ако не на неки други начин онда сумњом у његову милост. Бела магија, која има за циљ да се контактира Бог (преко анђела и светитеља) добија као резултат ограничење воље другог, његово поробљавање. Они, као што смо већ напоменули, наметањем своје воље анђелима или светитељима, треба да ограниче Божју вољу и да је окрену у позитивном правцу у односу на оног који се магијом бави. (Овде треба правити разлику између молитве и магије јер молитвом се верник моли, зазивајући у помоћ наклоност анђела и светитеља, да му помогну молбом код Господа. У враџбини они се стављају тј. покушавају да се ставе под контролу врача и да се помоћу њихове ограничене, контролисане воље, изврши притисак на Господа. У слободној вољи јесте разлика између човека Христовог и човека Сотониног. Христов човек љубављу својом изгледа ограничен а слободан је, а Сотонин човек изгледа због своје охолости да је слободан, а у ствари је слуга Сотонин. Охолост је увод у деструкцију и човека и света.) Бела магија нема за циљ да неког уништи али сама чињеница да прећутно признаје постојање сила виших од Бога, она је безбожничка и увек проклета од хришћана. Те како је одбачена црна магија тако је одбачена и бела. Уопште узевши, то ћемо касније видети, у хришћанству је одбачена свака врста

магије. Чак и оне радње које су биле дозвољене код старозаветних Јевреја (прорицање, тумачење снова) одбачене су због опасности по верника због могућности да га одведу у безбожништво и богоморство.

Да би се правилно схватила разлика између магијске радње и уздања у Господа, треба се сетити Светог Илије (Тесвићанина) и његове расправе са богомрзитељем Ахавом. Да би показао истинитост своје вере и тиме прославио Господа, Свети Илија позива да дођу многобожачки пророци. Од јутра до поднева Валови свештеници зазивају свог идола да се очитује, али се ништа не дешава. Онда Свети Илија припрема жртву Господу и моли се.

„А кад би вријеме да се принесе жртва, приступи Илија пророк и рече: Господе Боже Аврамов, Исаков и Израилев, нека данас познаду да си Ти Бог у Израилу и ја да сам твој слуга, и да сам по твојој ријечи учинио све ово.

Услиши ме, Господе, услиши ме, да би познао овај народ да си ти Господ Бог, кад опет обратиш срца њихова.

Тада паде огањ Господњи и спали жртву паљеницу и дрва и камен у прах, и воду у опкопу попи.

А народ кад то виђе сав попада ничице, и рекоше: Господ је Бог, Господ је Бог.”³

Бог се јавља. Молитва је услишена јер није Господ заван ради личне користи, ради мађионичарског прослављања Илије Тесвићанина већ да би народ сазнао ко је Бог. Пророк Илија је све то учинио ради славе Божије и повратка народа Богу. Ради сазнавања истине. Његово зазивање, које по многим научницима јесте магијска радња, није ништа друго до ли молитва. Нема ту људске охолости већ жеље да се исказе љубав према Богу и самилост (сажаљење) према саблажњеном народу.

Најбољи доказ шта за хришћане значи враћање (о чему ћемо, касније, опширније говорити) јесте опис враћања седам синова Скеве Јеврејина. Пошто су апостоли и њихови ученици очитовали пред народом моћ Исуса Христа, то се Његовим именом почеше служити, у магијске сврхе, и они који су се бавили враћањем.

„А покушаше и неки од Јудејаца заклинача, који се скитаху, да над онима у којима бијаху зли духови спомињу име Господа Исуса, говорећи: Заклињемо вас Исусом кога Павле проповиједа.

А бијаху неки седам синова Скеве Јудејца, првосвештеника, који ово чиняху.

А зли дух одговарајући рече: Исуса познајем, и Павла знам; али ви ко сте?

И скочивши на њих човјек у коме бјеше зли дух надјача их и са влада, тако да голи и изранављени утекоше из оне куће.

И ово дознадоше сви који живљаху у Ефесу, и Јудејци и Јелини; и страх опаде све њих, и величаше се име Господа Исуса.

И многи од оних који су повјеравали, долажаху те се исповиједају и казиваху дјела своја.

³ Прва књига о царевима, гл. 18, ст. 37—39. Ибид.

А многи од оних који се занимаху царолијама, сабраше књиге своје и спаљиваху их пред овима; и прорачунаше и нађоше да им је вриједност педесет хиљада сребрника.”⁴

Они који нису веровали у Исуса Христа мислили су да ће самим спомињањем Његовог имена да надвладају зле духе. Испуњењем форме мислили су да испуњавају суштину чина. У „Делима апостолским” се јасно прави разлика са јоним што чини апостол Павле, који је, испуњен Духом Светим, очитовао своју оветост и на предметима које је употребљавао:

„И Бог чињаше необична чудеса рукама Павловим,

Тако да су убрусе знојаве од тијела његова или појасеве носили на болеснике и они се исцјељивају од болести, и зли духови излажаху из њих.”⁵

Онај који је Божји представник, у хришћанству, не делује сам већ са њим делује Дух Господњи. (Такође и свесне и несвесне услуге Оотонине ништа не могу без њега.) Хришћанин је молитвом и праведним животом измолио за себе милост Господњу коју, касније, ако је Божја воља, расипа на невољнике и потребите. Дух Господњи који је, у Дамаску, сишао на Павла, даје му силу, али га не запоседа. Павле исцјељује зато што је хришћанин, следбеник и подражавалац Исусов, а не зато што га на то нагони Дух Божји. Он је добио благодат зато што га је Господ изабрао а он је избор овојим деловањем доказао истинитим. Они који су поседнути духом оотонским, нису људи слободне воље. Ђаво се у њих уселио да би их спречио да не буду људи, а то значи — слободни, већ да буду робови. Цар Саул, опседнут злим духом, покушава да убије Давида, али то више није Саул. Онај који је опседнут (а опседнутост је, у хришћанској традицији, још горе него што је лудило у савременој психијатрији) нема ни свести (ум), нити има слободну вољу која је дар Господњи. Из њега дела ђаво. Због тога и долази до измене карактера код оних који су поседнути од злодуха. Он није оно што је био — човек. Он више не постоји. То је људски облик запоседнут нечим страним. Онај на коме је благодат Господња јесте увек он сам. Измене у његовом духу, које су настале уподобљавањем (поистовећивањем) Христу нису избрисале његово Ја. Човеково Ја јесте дах Божји, и човек, што је ближи Христу, све је ближе себи. Разлика између Богом благословљеног и Оотоном поседнутог, најочигледнија је у томе што носилац благодати јесте човек, тачније, тек благодаћу довршени човек, а злодухом поседнути човек није више човек — он је аутомат.

У вези са проблемом поседнутости и Божјег благослова налази се једна од разлика која је у центру наших даљих испитивања, а то је разлика између врачања и молитве као суштинске разлике између политеистичког и оотонистичког односа према свету и хришћанства. Шта је молитва? Молитва је молба. Али не само молба. Она је и исказивање љубави и привржености које верник исказује према Богу. У оном тренутку када се праница исказивања позитивних емоција пређе, те када се покуша да молитва постане магијска формула (чији је циљ

⁴ Дјела Апостолска, гл. 19, ст. 13—19. „Нови Завјет”, Бгд. 1984.

⁵ ибид. гл. 19, ст. 11—12.

навођење и контролисање мољеног од стране молиоца) ми залазимо у простор магијског, хришћанству страном. Молитва није, као што се често, и у хришћанској књижевности сматра, молба понизног. Она је исказивање љубави чак и кад је молба, можда тада и највише. Хришћанин својом молитвом говори — Боже, волим те а тек потом — Боже, молим те. Хришћанска молитва, када је молба, није принуда, већ само изношење свог стања пред Судију који, не само да је наклоњен човеку већ је и праведан. Тачније, и поред тога што је неподмитљиво праведан, Он је човеку наклоњен. За Њега је кајање знак да треба грех опростити. Хришћанин не може да, као политеистички верник, скептик или атеиста, да се погађа са партнером (или могућим партнером), са великом могућношћу да га превари, већ Му прилази са потпуном свешћу да Око свевидеће зна ове његове мисли, те да само отвореност може да побољша његов статус у Божјим очима. Љубав која постоји између Христа и верника је такве природе да искључује потребу за варањем. То је љубав у тоталитету.

Магијско дозивање је нешто друго. То је, на самом почетку, однос заснован на неискрености. Врачар се обраћа Богу, анђелима, свецима, Сотони, злим дусима, природним силама (демонијима) са циљем да од њих, уз одређену надокнаду, изнуди неку помоћ или да, уз одређене ритуале, нагна мољеног, (призваног) да учини оно што маг хоће. Иако маг, врло често, радећи магијске радње, има свест да се сусреће са силама које су много моћније од њега, у његовој подсвести увек стоји мисао да, ма колико је, иначе, физички и материјално у бедном стању, преко магијских ритуала је поседник натприродних моћи. Он је један од господара света. Он се ванприродном свету ставља, у најмању руку, чак и када је у улози слуге, као господар. Код сваког мага, и ранијих епоха и савремености, постоји имитирање архетипске игре познате из српске народне приче „Ђаво и његов шегрт“. Само, у стварности, маг постаје роб, а не поседник магијске моћи. Магијски ритуали, чак и онда када изгледају као молитве, у својој суштини су наредбе. Они увек јесу позивање на неку већу силу од оне која је зазвана. У магијским формулама постоји запретана мисао да изнад човека, духова и Бога, стоји нека неименована, сила која се може, жртвата и молбама, намамити и преварити, а потом нагнати да човеку препусти врховну власт над светом.

Хришћанска црква, нарочито онај њен део који је одржао чисто-ту Јеванђеља и светоотачког предања, кодификованог Никејско-Цариградским Символом вере трудила се и поред појединих заблуда кроз историју да одбаци сваку врсту сумњивог мистицизма и упражњавање одређених ритуала или благонаклоно подржавање разних учења страних основном учењу Цркве. Појава разних учења, секташко застрањивање, девијантност у учењу које је настајало опадањем богословског знања код свештеника и верника, увек су била исправљена када би долазило, промишљу Божјом, до обнављања Цркве. Није се једанпут дешавало да се Православна црква, у току својих вековних робовања под разним антихришћанским владарима, довођена до руба деструкције. Често су православни могли, као пророк Софоније, да узвикну:

„Пророци су му хвалише, варалице; ошеници његови окрнавс светињу, изврћу закон.“⁶

Али се увек, рука Господња, подизала над остатком остатка Његовог народа, да га спаси.

У тешким временима, негдашњим и данашњим, када немир уђе у народ, долазило је до наглог повећања броја оних који врачају и којима се врача. М. Ђ. Милићевић, поводом тог феномена, је писао:

„Врачари и гатари који пророкују шта ће бити, приметно се умноже кад неко неспокојство обузме умове у народу. Кад је како незадовољство или према власти, или према неким и неким догађајима, онда и пророка има више, премда њих има и у најредовније време.“⁷

Али, то увек треба нагласити, било је народа и појединаца, који је знао да успостави, као једини однос између Бога и себе, трпљење и молитву. Тиме су се држали оне древне и свете формуле православне вере: *сачувасмо предање отаца наших да би га предали својим потомцима*.

Увек је постојало, свесно или несвесно, знање да бављење магијом, празноверја разних врста, јеретичка учења, нису истина пред Богом. Јер шта је магија и разне врачарије до ли доказ људског маловерја, људског кривоверја и сотоњаштва разног облика.

Можемо се питати, зашто маловерје? Зато што само човек који не верује Господу може да тражи помоћ на другој страни а не код Њега. Само онај који не може да се поузда у Њега, може да се обрати врачарима и гатарима и да види у њиховим одговорима наду за решавање својих проблема. Као да може да му помогне неко у нечему у чему, како сам мисли, Бог не може да му помогне?!

Зашто кривоверје? Зато што само они који не верују у Оца, Сина и Духа Светога, могу да се обрате врачарима да им помогну. Тиме они признају и сматрају да поред Тројице јединосусне постоје и друге силе које са Богом могу да се мере и његове одлуке да мењају.

Зашто сотоњаштво? Зато што свако онај који се бави врачанем, у неком од његових облика, или тражи да му се врача, чак и онај који се бави белом магијом, у близини је пакленог смрада сатонског саблажњавања. Ђаво саблажњава човека како у безизлажном јаду тако и у гордом узношењу, лажним надама и обећањима натприродним помоћима и моћима, како би га привео себи. А потом га уништио уништивши оно што једино има одистински вредно — душу коју му је Господ удахнуо.

У овом нашем раду, после осврта на однос према врацбинама у Старом Завету, односа Православних сабора и светих отаца према врацбинама, следиће кратак развој народног веровања према овом проблему код Срба, чиме бисмо овај први део завршили. Читав овај рад тек је набацивање основних идеја које мислимо да разрадимо у наставку овог текста чији би радни наслов гласио: „Хришћански елементи у народним обичајима и усменој књижевности код Срба“.

⁶ Књига пророка Софоније, гл. 3. ст. 4. „Св. Писмо“, Лондон, 1958.

⁷ Милан Ђ. Милићевић: *Живот Срба сељака*, Београд 1894. стр. 76.

У Старом Завету магија је тесно повезана са провером ваљаности односа Бога и Изабраног народа. Сви закони записани у „Књигама Мојсијевим” имају за циљ да одреде и озаконе однос између Бога и Јеврејског односа. Са једне стране да кодификују обавезе Јевреја према Богу а с друге да легитимизују њихова права. Савез успостављен између Господа и Јевреја, преко јеврејског вође Мојсија, на гори Хориву, стално ће се спомињати, како у Божјем обраћању Јеврејима тако и у обраћању пророка, свештеника и царева Богу. Оно што је обавеза Јевреја, појединца и читавог народа, према Богу, може се садржати у једној реченици: *Не заборавити и држати се Божјих закона.* А у Божјим законима налази се кључна тачка која одређује правоверност: волети Бога, имати поверење у Њега. (Поверење треба разликовати од вере. Имати поверење значи ослонити се на Божју милост, веровати у Божју благонаклоност у сваком, па и најтежем тренутку. У савременом српском језику реч „веровање” има значење „веровање у...”, у овом случају, веровање у постојање Бога. Реч веровање се употребљава само приликом конфронтирања теизма и атеизма. У ствари реч „веровање” има значење „веровати му...” *Не веровати у Бога већ веровати Богу.*) А такође и не признавати никакво друго божанство сем Господа Бога.

Из овога је произишао и старозаветни однос према магији у сваком њеном виду. Све што се противило трима моментима љубави, поверењу и верности у односу између Бога и човека, искључивало се као богохулност и неистинитост. Магија се појављивала, како због своје уврежености у многобожачким религијама које су их окружавале тако и због своје распрострањености и очите тешке искоренивости у свим друштвеним слојевима Јеврејског народа. Она је због своје религиозне вулгарности и конформизма, најлакше утврљиви облик богохулства. Кроз њено упражњавање или одбацавање, најлакше се одређивао однос верника према Богу. Правоверност његове вере или окретање од Бога Аврамовог ка неком од многобројних божанстава која су обожавана на територији коју су Јевреји освојили после Мојсија или она која су обожавали оуседни народи.

Самим тим магија је била повезана директно са многобоштвом. То ће остати и до данашњег дана. Магијско, по својој природи, јесте, као што смо, надамо се, већ и показали, с једне стране политеизам а са друге покушај стварања надчовека. У њеној примени долази до раслојавања божанског на његове различите манифестације да би се, по том, човек изравнао са божанством тиме што му се признаје могућност да контролише Бога и да га принуди на одређено деловање. Магија није ништа друго до политеистичка саблазан која, у случају Јевреја (а и хришћана) носи у себи прикривени дијабололизам. Увођење политеистичких ритуала у јеврејске верске обреде, доводило је, у првом слоју, до појава многобоштва, а у другом до уздизања Вала или Азазела, као конкурентне и непријатељске силе према Јехови. Политеизам се, скоро у свим случајевима јеврејског отпадничтва од Бога, претварао у дуализам, подизањем у равноправни божански статус (ако већ није долазило до директног одбацавања Јехове) неко од политеистич-

ких божанстава у односу на Господа. Снага коју је имала политеистичка саблазан из Египта, Халдеје и Вавилонa, очитовала се у сталном раслојавању јеврејске верности Богу. Заповест: „Немој имати других Богова осим мене“ често се пренебрегавала, сигурно много чешће код обичног народа који је долазио у свакодневни додир са инородним веровањима, него код овештенства и племства, иако се у историјским књигама у Старом Завету много чешће говори о богоборству и јереси знаменитих Јвреја. Стално манифестовање Божје срџбе кроз разна искушења која је трпео Јеврејски народ, смењивало се кроз деловање пророка. Пророци су били она снага која је, сталним опоменама, одржавали верност Јеврејског народа Господу. Кроз њих је говорио Господ, и они су били регулатив којим се вера у Бога и верност Богу утврђивала. Моћ пророка, који су били глас којим је Господ говорио људима и којим су се људи обраћали Господу, била је огромна. Због тога је Бог, унапред, предвидео могућност, да неки од пророка, људи саблажњиви као ма ко други, могли бити саблажњени многобожачким веровањима и да и њих, као и многе царе Израиља и Јуде, може да запоседну зли души. Зато и каже Господ Арону, Марији и Мојсију:

„И рече им: чујте сада ријечи моје: пророк када је међу вама, ја ћу му се Господ јављати у утвари и говорићу с њим у сну.

Али није такав мој слуга Мојсије, који је вјеран у свем дому мојем.

Њему говорим из уста к устима, и он ме гледа доиста, а не у тами нити у каквој прилици Господњој...“⁸

Бог издвајаћи Мојсија између свих људи, одређује и начин комуникације између Бога и људи, то ће бити у утвари и у сну. Тиме је сузена могућност појаве лажних пророка и увођење разних магијских радњи као средстава за комуникацију између Бога и људи.

Али, да би тај проблем био боље разјашњен, у „Петој књизи Мојсијевој“ тачно ће се одредити однос Бог — пророк — народ. Најпре ће се, одредити разлика између пророка и сневача. Тиме ће се разликовати пророк који је поседнут Духом Господњим, од сневача коме се Господ јавља у сну. То је разлика која се очитовала и у случају пророка Самуила а и у деловању свих осталих пророка, о којима се говори у Старом Завету. Такође се прецизира разлика између правоверног и неправоврног пророка, онот који је поседнут Духом Божијим од оног који је поседнут демонима. Кушање које се дешава у таквим приликама (сетимо се Јова) има за циљ да се провери вера у Бога, у Његове намере према човеку, како у добру тако и у злу.

„Ако устане међу вама пророк или који сње сања, и каже ти знак или чудо,

Па се збуди тај знак или чудо које ти каже, и он ти рече: хајде да идемо за другим боговима, којих не знаш, и њима да служимо,

Немој послушати шта ти каже тај пророк или сањач, јер вас куша Господ Бог ваш да би се знало љубите ли Господа Бога својега из свега срца својега и све душе своје.“⁹

Али најразумљивија порука о проблему функције пророка и истинитости и лажности њихових пророчанстава као и објашњење зашто

⁸ Четврта књига Мојсијева, гл. 12, ст. 6—8. „Св. Писмо“, Лондон 1958.

⁹ Пета књига Мојсијева, гл. 13, ст. 1—3. Ибид.

не треба врачати и прорицати а такође и набрајање свих врста магијских радњи које се забрањују Јеврејима, налази се у Осамнаестој глави „Пете књиге Мојсијеве“. Ту ће доћи до заокружења оног што се сматра дозвољеним и што се сматра забрањеним. Утврђује се шта је Божја порука а шта јеретичка обмана.

„Кад ућеш у земљу коју ти Господ Бог твој даје, не учи се чинити гадна дјела онијех народа.

Нека се не нађе у теби који би водио сина својега или кћер своју кроз огањ, ни врачар, ни који гата по звијездама, ни који гата по птицама, ни урочник,

Ни бајач, ни који се договара са злијем духовима, ни опсјенар, ни који пита мртве.

Јер је гад пред Господом когод тако чини, и за такве гадове тјера те народе Господ Бог твој испред тебе.

Држи се сасвијем Господа Бога својега.

Јер ти народи које ћеш наслиједити, слушају гатаре и врачаре; а теби то не допушта Господ Бог твој.

Пророка испред тебе, између браће твоје, као што сам ја, подигнуће ти Господ Бог твој; њега слушајте,

По свему како си искао од Господа Бога својега на Хориву на дан сабора својега говорећи: да више не чујем гласа Господа Бога својега и да више не гледам огња тога великога, да не погинем.

Зато ми рече Господ: добро рекоше што рекоше.

Пророка ћу им подигнути између браће њихове, као што си ти, и метнућу ријечи своје у уста његова, и казиваће им све што му заповједим.

А когод не би послушао ријечи мојих, које ће говорити у моје име, од тога ћу ја тражити.

Али пророк који би се усудио говорити што у моје име што му ја не заповједим да говори, или који би говорио у име других богова, таки пророк да се погуби.

Ако ли речеш у срцу својем: како ћемо познати ријеч које није Господ рекао?

Што би пророк рекао у име Господње, па се не збуди и не наврши се, то је ријеч које није рекао Господ него је из охолости рекао онај пророк, не бој га се.”¹⁰

Као што се може видети, Мојсије подједнако негативно третира саблажњавање многобожачким верама (они који ће водити своју децу кроз огањ), као и врачане, астрологију, прорицање по птичјем лету, бацаче урока, бајаче, призиваче духова (спиритисте) и опсјенаре. Разлог је још и то. Да би завет између Господа и Изабраног народа био трајан, требало је да се Израиљ потпуно, без остатка ослони на Бога чиме се постижу две ствари. С једне стране се потврђује њихово поверење и љубав према Господу, а с друге стране одваја Јевреје од околних народа. („Јер ти народи, које ћеш наслиједити, слушају гатаре и врачаре.”)

¹⁰ Пета књига Мојсијева, гл. 18. ст. 9—22. Ибид.

Један од кључних проблема комуницирања између Бога и народа јесте правоверност и лажност пророка и пророчанстава. Зато се одређује начин на који ће се препознати прави од лажног. Мојсије ће споменути три врсте лажних пророка. Пророка који се позива на Бога а говори оно што је сам смислио; пророка који се залаже за лажне богове (у ствари свештеника неког политеистичког божанства); и пророка који прориче а пророчанства му се не испуњавају. Ако овима додамо већ споменуте пророке који су одбачени, који проричу тачно са намером да саблазне народ како би га навели да напусте верност Јехови, онда можемо затворити контролни круг којим се контролисала и проверавала правоверност пророка. На овај механизам се надовезује одлука да само пророци могу бити веза између Бога и народа, те начин на који ће се Господ јављати народу. (Било је пророка који нису потицали из пророчких братстава. Такав је и пророк Амос, који је био пастир.) Требало би напоменути да су пророци били окупљени око својих учитеља и живели у заједницама оличним монашким. Иако је било пророка који су били ожењени и имали децу. Такође се, временом, као одлика пророчког ритуала увела игра и песма. Сетимо се Саула, који је играо у трансу, што је зачудило народ, или Давида коме се жена подсмевала јер је играо у славу Господњу. Пророци су, махом, говорили у трансу, неразумљивим језиком афористичком и алузивном реченицом. (Таква врста говора називала се *лалеин*. Занимљиво је да у XX веку, постоји тежња код многих песника, код Срба је такав Момчило Настасијевић, да се изражавају таквим песничким говором.) Још бисмо напоменули да су пророци, због свог оштрог спава, пуританизма, били, често одбацивани од народа и свештенства, који су, због конформизма, пренабегавали многе Божје законе и поруке.

Свим горе набројаним елементима је прецизиран однос између Бога и људи а други начини комуницирања су потиснути у неортодоксност. Улога видиоца је, касније, потпуно пребачена на свештенике, а све са циљем да се монотеистички систем, савез између Бога и народа, не доводи у саблазан и искушење. Јеврејски народ, кроз своје вековно искуство, приметио је да улога пророка бива потискивана од стране власти — световне и верске. Да се пророци сматрају директним непријатељем народа и његове власти јер говоре оно што Бог хоће а не оно што људи желе.

Но оно што ће се у Старом Завету стално наводити као опасност по веру, без обзира на улогу пророка, јесте инсистирање на одвајању магије од праве вере, а самим тим одвајање политеизма од монотеизма, разликовање вере у разне идоле од вере у Јехову. Политеизам се третира, од самог почетка, као лажна вера која наводи народ на безбожност које се најлакше препознаје по неморалу и магији. Стоји записано:

„... Немојте врачати, ни гатати по времену.“¹¹ Мојсије не одбацује, као магију, само враћање, већ и предсказивање. Надамо се да је Бура Даничић, у свом преводу, тачно разлучио појам враћања од појма гатања. Јер враћање не садржи у себи гатање док гатање, једним

¹¹ Четврта књига Мојсијева, гл. 19. ст. 261. Ибид.

делом обухвата и врачање. Врачање је, као што смо већ помињали, покушј да се натприродне силе ставе под човекову контролу, како би њиме могло да се манипулише у корист оног који враџбину изводи. При томе је разликовање између врача и оног коме се врача, само формалне природе јер врач, само наизглед, јесте различит субјект од оног коме се врача. Онај који врача је поистовећен са оним који тражи помоћ врача. Он је исто што и врач у односу према натприродној сили, коју треба молити или ставити под контролу. У гатању је потпуно другачија ситуација. Гатање има два слоја: Први слој је предказавачки — на основу одређених знакова (најава) који су кодификовани — треба предказати оно што ће се десити. Но, у исто време, из саме најаве (понекад паралелно са њом) изводе се и чисто врачарске радње, које имају за циљ да се гатање окрене у корист оног који гата или на штету оног против кога је гаталац. Што је, у суштини, исто. Гатање се, значи, састоји од два дела: предказања које се изводи на основу већ утврђеног модела, кодификованог, и самим тим сваком препознатљивом који зна за разрешење формуле. Наши народни обичаји препуни су таквих формула и њихова разрешења су била, скоро, опште позната. У њима не постоји неко, посебно, очитовање Божје присутности. Ради се о примени клишеа и нема неког креативног елемента у читавој техници гатања. То је, по нама, чисти политеизам са снажним елементима натурализма и изразитим остацима тотемизма. (На пример: гавраново грактање пред нечијом кућом значи несрећу. Гавран, као тотем, није злокобан само за његову тотемску заједницу, већ за читаву људску заједницу.)

Постоји разлика између пророковања видиоца (који је Богом надахнут) и пророковања мага који, рецимо, на основу утврђених правила, пророкује из цигерице принесене жртве. У гатању постоји један слој механицизма, ослањање на обавезно понављање. Исти модел даје, увек, исти одговор. Свет је претворен у детерминисану структуру која, чим јој се сазна формула, може да се стави под контролу. Самим тим, чим се један део света стави под човекову контролу, и Бог се ставља под човекову контролу, јер се његова свемоћ, а то значи издвојеност из закона постојања, ставља у питање. Гатање се ослања на стандардно, доводећи у питање постојање натприродног. Прорицање оног који гата у будућност, иако изгледа као сазнавање натприродног, у ствари је претварање натприродног у природно коме се још извориште није сазнало. Натприродно престаје да буде нешто ван човековог материјалног света већ се претвара у део човековог света коме овај, још није, спознао порекло. Пророковање на основу лета птица: које стране долећу (исток, запад, север, југ, спреда, од позади, слетање, узлетање и др.) подразумева постојање закона јер ако се увек понавља механизам он значи не зависи ни од човека ни од демона. Мисао да те поруке шаљу одређена божанства није одржива баш на основу ове чињенице: божанства су робови неких закона. А то је немогуће јер она могу бити само подложна неком од моћнијих богова али не и неком закону који их нагони да само на одређени начин комуницирају са људима. (О гатању ћемо, опширније, расправљати на неком другом месту. За сада, у вези са расправом о односу старозаветних одредби и хришћанског односа према магији, можемо само да кажемо да су врачање и гатање били забрањивани као изразито бо-

гоборачко средство и одлика религиозног живота многобожачких племена која су опкољавала Јевреје.) У току развоја хришћанства, од доласка Господа у људском облику па до усвајања светоотачких одредаба кроз васељенске и помесне саборе, магија је третирана не више као многобоштво (јер је политеизам, у јавном очитовању био већ потиснут) већ као дијаболична радња. Али ово све не значи да је нешто што је по значењу политеизам или дуализам тако схватано и од људи који магијске радње изводе. Многи верници нису свесни последица одређењих чинова.

Због гатања су многи јудејски и израилски цареви бивали кажњени од Бога. Тако Саул, контроверзна личност која се стално ломила између правоверја и јереси, бива кажњен зато што је ишао врачари у Ендору, да би му призвала пророка Самуила. А стоји записано:

„А Саул бијаше истријебио из земље гатаре и врачаре.“¹² Ту је, иначе, детаљан опис спиритистичке сеансе. Ако имамо у виду да је призивање мртвих Мојсије изричито забранио, онда ћемо лако схватити какав је грех учинио Саул, тражећи да му се јави Самуило.

„А Самуило рече Саулу: зашто си ме узнемирио и изазвао? Одговори Саул: у невољи сам великој, јер Филистеји завојштише на ме, а Бог је одступио од мене, и не одговара ми више ни преко пророка ни у сну, зато позвах тебе, да ми кажеш шта ћу чинити.

А Самуило рече: па што мене питаш, кад је Господ одступио од тебе и постао ти непријатељ?“¹³

Егзистенцијална тескоба у којој је Саул нагнаће га да учини светопрдни чин — да узнемири дух мртвог на оном свету. И неће бити милости за Саула. (Православни светитељи ће, касније, у канонима, разликовати оне који чине магијске радње из невоље и оне који то раде из обести, те ће им досудити различита испаштања. Али у Старом Завету, грех се још није испаштао кроз милост Господа Исуса Христа.)

Познат је и случај цара Манасије који је учинио све да потре плодове побожне политике свог оца Језекије, који је био у милости Божјој због своје побожности и коме је Господ два пута помогао у невољи. Вредело би овде навести и прву и другу Језекијину молитву јер би тиме најлакше показали разлику између магијске радње и молитве. У првој молитви Језекија се моли Богу да помогне Израилу од непријатеља, те да се тим чином, покаже као одистински Бог. У другој се моли за себе, у тренутку када му прети смрт од болести.

„И помоли се Језекија Господу говорећи: Господе, Боже Израилев, који оједиш на херувимима, ти си сам Бог свијем царствима на земљи, ти си створио небо и земљу,

Пригни, Господе, ухо своје и чуј; отвори, Господе, очи своје и види; чуј ријечи Сенахирима, који посла да ружи Бога живог.

Истина је, Господе, опустошили су цареви Асирски оне народе и земље њихове;

И бацацали су богове њихове у огањ, јер не бијаху богови, него дјело руку човјечијих, дрво и камен; зато их потрше.

¹² Прва књига Самуилова, гл. 28, ст. 3 „Св. Писмо“, Лондон 1958.

¹³ ибид. гл. 28, ст. 16—17.

И зато, Господе, Боже наш, избави нас из руку његовијех, да познаду сва царства на земљи да си ти, Господе, сам Бог.”¹⁴

„Ох, Господе, опомени се да сам једнако ходио пред тобом вјерно и с цијелим срцем, и творио што је теби угодно. И плака Језекија веома.”¹⁵

Манасија је, слично цару Ахаву, почео да се клања Духовима неба (војсци небеској) и да, у потпуности, окрене Јевреје ка многобоштву тако да они примењиваху политеистичке ритуале више него многобожачки народи који су раније насељавали ту земљу. Манасија је довео у питање везу између Господа и Јевреја и између дома Давидовог и Господа. Он је преузео све магијске ритуале који су се примењивали у околним државама — Египту и Асирији, а посебно у Тиру и Сидону.

„Начини олтаре свој војсци небеској у два тријема дома Господњег.

И сина својега проведе кроз огањ, и врачаше и гаташе, и уреди оне што се договарају с духовима и врачаре; и чиниаше врло много што је зло пред Господом, гњеви га.

И постави резан лик шумски који начини у дому, за који бјеше рекао Господ Давиду и Соломуну сину његову: у овом дому и у Јерусалиму, који изабрах између свијех племена Израилевијех, намјестићу име своје довијека;

И нећу више дати да се макне синовима Израилевијем из земље коју дадох онима њиховијем, ако само уздрже и устворе све што сам им заповиједио, и сав закон који им је заповиједио мој слуга Мојсије.

Али не послушаше, јер их заведе Манасија, те чинише горе него народи које истријеби Господ испред синова Израилевијех.”¹⁶

Призивање духов (демона) и „договарање са њима” отвара могућност непризнавања Господа већ признавање паралелних духовних ентитета који су, у извесном смислу, слични по моћи са Богом. Бог је контрастно поставио благоразумног Језекију поред сина му Манасије и унука Амона, Манасијиног сина, који су потпуно били потпали под идолопоклоничку саблазан. Док Језекија, у мукама спољашним и унутрашњим (колективним и личним) призива Господа и узда се у њега, знајући да је Он прави Бог, дотле Манасија, без посебних теолошких разлога, одбацује Бога Аврама и Исака. Али, после Манасије и Амона, доћи ће Јосија, који ће се вратити најизворнијим облицима вере. Појава Јосијина је једно од чуда којим је Господ вратио народ правој вери. Зато је и речено о њему:

„И оне што се договарају с духовима и врачаре, и ликове и гадне богове и све гадове који се виђају у земљи Јудиној и у Јерусалиму истријеби Јосија да изврши ријечи закона написане у књизи коју нађе Хелкија свештеник у дому Господњем.

Ни прије њега не бјеше такога цара, који би се обратио ка Господу свијем срцем својим и свом душом својом и свом снагом својом, сасвијем по закону Мојсијеву, нити полије њега наста таки као он.”¹⁷

¹⁴ Друга књига о царевима, гл. 19, ст. 15—19.

¹⁵ ибид. гл. 20, ст. 3.

¹⁶ ибид. гл. 21, ст. 4—9.

¹⁷ ибид. гл. 23, ст. 24—25.

Овде е нећемо бавити свим правоверним и јеретичким царевима Јуде и Израиља, јер то није, у једном ужем смислу, у вези са нашим истраживањима. Само ћемо се задржати на гресима Манасијиним. И то зато, што ће, много векова касније, хришћански оци, споменути његов прех, вођење сина кроз Ватрову вапру, да би проклели употребљавање магије. Манасијино отуђење од Бога је типично јер се у њему набрајају сви они елементи који су забрањени у Мојсијевим законима. Заветовање Бога, у своје име, и Мојсија, у своје и име народа, ослањало се на међусобној наклоности. Док Господ, у својој бесконачној љубави, показује дутотрпеливост према неверном и превртљивом Израиљу, народ и његови прваци, скоро у свакој генерацији, отпадају од Господа, најчешће се бавећи разним магијским радњама. Кроз магијске радње мисао о политеизму, довођење у сумњу јединствености Божије (не примата, већ јединствености — *нико сем Он*) разједа везу између Бога и Изабраног народа. Преовлађивање материјалних манифестација над духовним (то је један од могућих начина интерпретирања разлика између магије и вере у Бога) много је било схватљивије јеврејском народу, него многим другим народима, па и нашем, можда нашем много сличније јеврејском од других. Ми који смо прихватили науку Христову, који смо поверовали у Њега (са жељом да му поверујемо) стално смо довођени у саблазан материјалистичким у религији (магијским радњама, материјализованим очитовањима, очитовањима која се могу чулима проверити) као претходницима материјализма у оба његова вида — механистички и дијалектички — као и резултатима оба та материјализма који се, враћају својим магијским извориштима кроз деизацију науке и обнову многобројних древних магијских култова или стварања псеудокултова са једним циљем; извршити деструкцију монотеизма, и то посебно, да некажемо скоро једино, хришћанства. Магија, по својој иманентности, јесте антипод хришћанству, као што је и била и јудејству док оно, деструирано од стране многих источњачких секти, није, добрим делом, утонуло у кабалистику и њено најпознатије обличе — хасидизам. Кабала, гностицизам по многим својим елементима, извршила је деструкцију вере у Јехову, развејавши основне премисе Мојсијевих одредби о односу и верности Изабраног народа према Богу. Нетелесни Бог, који се јавља народу преко пророка у оновима и визијама, повукао се у област несазнајног код кабалиста, са крајњим резултатом, увођења магијских радњи којим се, као Јаков лествицама, може маг успети до Бога. Да би једним својим делом (корпус о Голему) постало чисто богоборство, такмичење са Богом у његовом стваралачком чину обликовања човека.

Оци Цркве, на свим васељенским и помесним саборима, прозрели су сву опасност упражњавања магијских радњи, и усвојеним канонима су спречавали сваки покушај да се магија, у ма ком облику, усели у хришћанство. Они су увек имали на уму поруку коју је Анђео пренео Св. Јовану:

„А страшливима и неврјернима и нечистима и убицама и блудницама и варањима и идолопоклоницима и свима лажама, њима је удио у језеру које гори огњем и сумпором, што је друга смрт“.¹⁸

¹⁸ Откривење Светог Јована Богослова, гл. 21. ст. 8. „Нови Завјет, Београд 1984.

Православни су, због тога, у току двадесет векова, оштро правили разлику између вере и празноверја, између деструктивне псеудомистике, која верника, врло лако, може да одведе у саблазан дијаболичног карактера, и хришћанског попружавања пред Господом и стремљење к Њему кроз молитву и саображавањем, рецију и делом, Господу нашем Исусу Христу.

— III —

Апостоли и Свети Оци Цркве су се придржавали свих оних Мојсијевих закона који нису стриктно били везани за Јеврејски народ већ су били резултат вере у Бога. Једино значајније померање је дошло у празновању суботе, као дана од одмора (или дана седмог) која је замењена недељом (даном осмим) као даном васкрсења. У тој тачки се хришћанство, као вера Новог Завета закљученог између распетог и васкрслог Сина и света, разликује од јеврејства као вере Старог Завета закљученог између Оца и једног народа који је требало да сведочи свету веру у Бога. Субота, за хришћане дан мртвих, јер је за време ње Господ, мртав био, замењена је недељом, даном Божјег васкрсења, даном радости читавог човечанства. Највећим празником људског рода јер је тим даном човек, кроз васкрслог Христа, постао бесмртан. Читав остали корпус, који се односио на моралне и правне законе, био је задржан, са неким изменама, у породичном праву, које су још више пооштриле чистоту породичних односа.

Ми се не бисмо задржавали на проблемима који нису тесно повезани са нашом темом, а који произилазе из разлике између јудаизма и хришћанства. О решењима тих разлика за нас сведочи Свети апостол Павле. Све што је у вези са јудаизмом и разним јудеохришћанским сектама, може се наћи у расправи између апостола Петра и Павла и то је расправа између Мојсијеве вере једног народа и Павлове вере читавог људског рода. Оно што је за нас, овде важно, јесте да су Мојсијеви закони, када је у питању однос према магији, потпуно очувани у православним канонима.

За нас је занимљиво расправљати о одлукама васељенских и помесних сабора и канонима појединих светитеља који су говорили о проблему магије у свим њеним манифестацијама. Због тога нећемо улазити у неке друге проблеме који би, такође, могли да буду интересантни у вези са распадом моралних норми, којима присуствујемо и које сматрамо као један од најочигледнијих облика опште деструкције монотеистичких религија, посебно хришћанства. Деструкција морала, разбијање породице, сексуалне извитоперености, магијске радње, разне јереси — све то има за циљ да се хришћанство у некој од својих манифестација деструира, како би се, на крају, потпуно одбацило у корист света празнине из којег, после одбацивања Бога, полагано нестаје и човек. Из тога се може извући закључак да ми сматрамо да у материјализму није извор антихришћанства, мисао тако дубоко увржена код наших савременика. Материјализам је само један од токова којим се хришћанство деструира опоља са крајњим циљем тоталног поробљивања човека. Не само физичког већ и духовног. Терор над телом, тако очит кроз историју, сада се преобликује у терор над ду-

хом. Разни су путеви човековог одвајања од Пута. Један од њих је магија. То су Оци Цркве знали још у најранијим вековима хришћанства који су, по много чему, слични времену у којем ми живимо. Они су често, магију, поистовећивали са апостазijом, отпадништвом од хришћанске вере.

Васељенски сабор који се бавио проблемом магије јесте Трулски (691). У два своја канона, шездесет првом и шездесет петом, говориће о магији и о казнама, испаштању и покајању оних који су се њоме бавили. На Трулском сабору ће се набројати разни облици тања који су с матрани богохулним и лудоријама", а то значи неозбиљним и недостојним онога који се посветио Христовој науци и који следи Његов пут. Ми ћемо овде, најпре навести Шездесет први канон:

„Који се обраћају гатарима, или такозваним стотницима, или другим сличним, да од њих дознаду, што желе открити, нека сходно ономе што су већ оци наши у погледу њих наредили, подлепну правилу о шестогодишњем кајању. Истој казни морају се подвргнути и они, који воде медвједице или сличне животиње на развеселавање, а на штету простог свијета, те варајући, казују лудорије о срећи, о судби, о родословљу, и мноштво других таквих ствари; а исто и такозвани гониоци облака и они који се чарањем баве, који праве амајије против чаролија и гатари. А који упорни у томе остану, и неће да се одврате и уклоне од таквих штетних и незнабожачких измишљотина, наређујемо, да сасвијем из цркве прогнани буду, као што и света правила налажу;" јер каквог опћења има свјетлост са тамом? као што апостол каже, или како се удара црква Божја са идолима? или какав дијел има вијерни са невијерником? Како ли се слаже Христос са Велијаром? „— II Кор. 6, 14—16". (Под. Ђ. Ј. Ј.)¹⁹ Оци овде стављају у исти ранг како врачаре тако и гатаре. Они такође поистовећују магију са незнабоштвом (политеизмом). То је потпуно у духу хришћанског одбацивања сваке врсте ритуала сем молитве, који би имали за циљ да повежу духовне силе са човековом влашћу. За нас би, овде, било посебно занимљиво да Оци стављају у исти ранг гатаре које проричу човекову будућност са вапшарским комедијашима, који увеселавају и варају праћанство. Овај момент се може разумети само ако се има у виду да је хришћанска црква забрањивала, са подједнаком строгишћу, позоришне игре, игре у циркуским аренама, као и остатке многобожачких обичаја, у којима се чувало сећање на учења посвећена разним божанствима, а у ритуалном виду су се очитовала као распојасаност код народа, која је била непримерена хришћанима. (О томе се говори и у Шездесет другом канону. Из њега се види да Оци нису нападали, рецимо позориште, као што се интерпретира у нама савременој литератури, због саме уметности, већ због веза које су постојале између многобожачких ритуала и позоришних игара.²⁰ Занимљиво би било да се и овај проблем испита како би се утврдило, који су архетипски облици сачувани у српским народним обичајима.)

Оно што јесте најзначајније у изравнавању магијских радњи и циркузантоке магије јесте у основним учењима Цркве о уздржавању,

¹⁹ Никодим (Милаш): *Правила Православне Цркве*, с тумачењима књ. I, Нови Сад, 1895, стр. 545.

²⁰ ибид. 545—546.

скромности и скрушености као степенима, на којима се човек, уз Божју помоћ, очишћује од светских саблазни. Они су тачно приметили да неозбиљно, и чак на први поглед јасно шарлатанско поступање циркузаната који „казују лудорије о срећи, судбини, родословљу..." јесте, по духовним последицама, једнако као и озбиљно бављење магијом. Неозбиљно, циркузанерско бављење магијом, припрема човека, психолошки и идејно, да прихвати магију као могућност деловања у свету. Стављајући пред човекове очи (духовне очи, интелектуалне очи, психолошке очи) сазнање да он може, ако пронађе магијски начин, да овлада светом, да буде раван Богу, јесте понављање старог рајског искушења на коме смо пали. Пасти поново може се увек. Искупљење које је Господ на крсту и кроз крст дао, анулира се нашим слободним избором стазе греха. (Да ли слободним? Ако нам се сви путеви затворе зар не можемо да кренемо једино путем греха? Одговор је — да! Ту је стварна праница између вере и неверја. Између поверења у Бога и рачунљивског односа између Бога и човека. Ако одбадимо магију чак и у ситуацији кад никакав егзистенцијални излаз не видимо, предати се, са поверењем, Божјој провидности, јесте знак поверења, знак праве вере. Као што је и окретање магији знак неповерења.) Човек увек, у сваком трену свог живота може да бира: истина или лаж, вера или невера, Бог или Велијар.

Коришћење магије чак и у таквим „наивним" облицима као што је вањарско гледање у длан, предвиђање судбине и сл. знак је ерозије хришћанског религиозног духа, распадања хришћанске религиозне свести. Оци Трулског сабора, у својим одлукама, забрањују и друге магијске радње које нису тако вулгарне као циркузантско прорицање среће. Ту је поњење облака (ова врста магије задржала се до најновијих дана, видети о томе у расправама о здухачима), прављење амајлија (магија која се чешће налази код муслимана и делимично код католика; ако га има код православних Срба, то је утицај две претходне наведене верске заједнице) гатање и чарање. Редослед се мењује по једној узлазној линији, бар је тако у преводу покојног преосвећеног Никодима. Од неозбиљног до озбиљног, од детињасте игре до правог бављења магијом.

На Трулском сабору ће такође бити донета и једна одлука, формирана у Шездесет петом канону, у којој ће се говорити о још једној врсти магијског деловања.

„Заповиједамо, да од сада има престати ложење ватра, који некад чине када су младине и пред својим радионицама или кућама, пак, по неком старом обичају, то безумно прескачу. А који тако што учини, ако је клирик, нека се свргне, ако ли је свјетовњак, нека се одлучи; јер је у Четвртој књизи царства написано: и начини Манасија олтар свој војсци небеској у два тријема дома Господња и дјецу своју провођаше кроз ватру и врачаше и гаташе, и уреди оне, што врачашу у утробицама и умножи гатаре и узбуди, да се чини све што је зло пред Господом, да изазове гњев Његов." (Под. Ђ. Ј. Ј.)²¹

Као што можемо видети из Канона оци окупљени на Трулском сабору су равноправно користили Старозаветно и Новозаветно преда-

²¹ ибид. стр. 550—551.

ње, као и предање које је живело у Цркви од апостоличких времена до сабора, што показује континуитет очувања древних закона који се одnose на магију и разне радње њој блиске.

Ми смо, говорећи о борби јеврејског народа против политеизма, навели Манасијин случај, како бисмо показали у ком се правцу кретала та борба, како на нивоу горњег друштвеног слоја (цар, племство и свештеници јер се каже да су „пророци говорили“) тако и на нивоу нижих друштвених слојева означених појмом народ. Иако је, по свој прилици, случај прескакање ватри у време Трулског сабора, био други тип магијске радње од ритуала Валових свештеника у Тиру и на целом Истоку, црквени Оци су прескакање ватре осудили, позивајући се на примеру Манасијиног отпадништва, у потпуности схватајући и прихватајући да је и у једном и у другом случају, у питању светогрђе. Побуна против Господа. Увођење ритуала посвећених лажним силама. Док је Манасија своје синове проводио кроз ватру, посвећујући их Валу, магија коју осуђују Оци на Трулском сабору, по овој прилици је била посвећена Месецу, те је остала међу хришћанима од неке многобожачке религије имајући значење *очишћења*, или је дошло од прославе младине (месечеве) из јудејске средине.

Другу примедбу коју бисмо дали уз овај канон односи се на српске народне обичаје. Код Срба се, о Светом Јовану, палила ватра (Ивањски кресови) и тај се обичај одржао међу њима чак и онда када су мењали своју изворну веру. Паљење ових ватри се може сматрати лутајућим мотивом јер је вршено и поводом других празника. Тако постоји сличан обичај у мом родном месту Властотинцу, који се обављао првих недеља поста. Тада се палила ватра коју су млади прескакали. Потом су се мазали гаром од угљевља, посебно по врату, јер се самтрало да то чува од болести, посебно заушјака. Такође се, према писању „Босанске виле“, крајем прошлог века, сличан обичај одржавао и у Источној Србији (по овој прилици у орединама где су били Власи претежнији) али са доста баханалијских елемената.

Ове примере, од Манасија, преко Трулских одлука до дањег дана, наводимо да бисмо показали да, иако формално слични, неки ритуали имају други значај, макар да сви припадају магијском слоју.

Проблем магије није случајно дошао на расправу приликом Трулског васељенског сабора. И ранијих векова, на помесним саборима, говорило се о проблему магије, уз обавезно осуђивање упуштања оваквих многобожачких радњи.

Тако је, први сабор који има снагу за ове хришћане оног времена, иако је на њему учествовао, релативно мали број епископа (18) из Мале Азије, Анкирски сабор, у Двадесет четвртм канону, расправљао о магији. Анкирски сабор, који се састао 314. године после Христа, донео је следећу одлуку о магији и многобожачким обичајима:

„Гатари и који слиједе незнабожачким обичајима, или који доводе у своје куће некакве, да им бају, или ради *очишћења*, нека се подвргну правилу о летогодишњем кајању, прелазећи установљене ступње: три године нека припадају и двије године молитве, али без причешћа.“ (под Ђ. Ј. Ј.)²²

²² Никодим (Милаш): *Правила православне Цркве*, с тумачењима, књ. II, Нови Сад, 1896. стр. 24.

Овај Сабор је ставио у исти ранг, како оне који обављају магијске радње тако и оне којима се те радње обављају. Њихов грех је изравнан и казна им је истоветна. Такође је занимљиво да се они који практикују магију поистовећују са незнабошцима (многобошцима). Тим је занимљивије да је испаштање (епитимија) била само пет година. Једино објашњење за то се може наћи у историјској ситуацији у којој је одржан Анкирски сабор, како бисмо објаснили благост сакупљених Отаца. Анкирски сабор је назван да би се решило питање поновног пријема у Цркву оних који су је, вољно или невољно, напустили. Пошто је до напуштања Цркве долазило више из политичког притиска, због прогањања власти, него због стварног верничког одрицања од Христа, тј. због верничког људске слабости да издржи муке на које је бацан он и његови, то су Оци били благи према апостатима.

Хтели бисмо само да напоменемо да Анкирски сабор, поред осуђивања незнабожаца овим каноном прави ранглисту магијских радњи: гатари, бајачи, они који врше ритуале чишћења. За овај последњи магијски ритуал се не каже, да ли је то већ споменуто провођење кроз ватру, или је вршено на неки други начин. Саборске одлуке никада нису залазиле у детаље већ су о проблемима расправљали доста уопштеним формулама, које су у себи окупљале разне врсте јереси, њима, тада, врло добро познате.

Лаодикијски помесни сабор (343) одржан је, као и Анкирски сабор, у Малој Азији. На њему је донесено шездесет правила о различитим проблемима Цркве. У Тридесет шестом канону овог сабора говори се о проблему магије. За нас је посебно занимљиво да се овде говори и о свештеницима (!) који се баве магијом. То нам показује да је јерес, не само данас, него и онда, обузимала не само народ, стадо Господње, већ и оне које је Господ поставио да напасају стадо.

„Свештене особе, или клирици не смеју бити гатари, ни врачари, нити се бавити гатањем у бројеве, или у звијезде, нити правити такозване амајлије, које нијесу него окови њихових истих душа. Који пак носе такве амајлије, наредисмо да се изагну из цркве.” (Под. Ђ. Ј. Ј.)²³

Преосвећени Никодим, у свом тумачењу овог канона ће забележити да се он разликује од Шездесет првог канона Трулског сабора утолико што се овде инсистира на свештеним лицима, која се баве магијом, док Трулско правило говори уопштено о свим људима. Наводиће Никиту, који ће у XII веку написати да је врачање недостојно хришћанског света а још мање православне цркве. Нас ће овде занимати одређено детаљисање у набрајању разних врста гатања (кабалистика, астрологија) као и помињање ношења и прављења амајлија. Овде треба правити разлику између тих амајлија и знакове крста или иконице, које многи хришћани носе око врата. (Тако се зна да је преко 80% војника за време Другог светског рата, у СССР-у, носило око врата иконице или крстове.) Те су се амајлије разликовале и од оних амајлија и записа које хоће праве муслиманима (па и немуслиманима). Владика Никодим је, наводећи Никиту, написао о амајлијама следеће:

„У Св. Писму спомињу се амајлије, што су Јудеји употребљавали. (Мат. 23, 5) Наиме, кад су хтјели да се моле, Јудеји су имали двије

²³ ибид. стр. 93—94.

повезе и у овакој су били написана четири стиха из Св. Писма, са написом Имена Божјег, и једном од тих повеза главу су везивали, а другом лијеvu руку, те су вјеровали, да ко има на себи овакве повезе, тијем отклања од себе овако зло и добива свако добро. Види се само по себи, да је ово очито сујевјерство, сасвијем противно учењу о томе, да човек мора у животу своме сав се предати Божјем промислу и, чинећи добра дјела, очекивати добро од промисла; а као такав, овај обичај о амајлијама имао је значај врачарства, те је сасвијем оправдано он изједначен врачану у бројеве, у звијезде и слично. Од јудејства прешао је обичај амајлија и к неким хришћанима, те су такве амајлије носили неки свагда о врату, или кад би ко оболио, везали би му амајлијом болесно мјесто на тијелу. При оваквом значају, што су амајлије имале у оно доба (IV вијек), сасвијем је појмљива оштрина казне, коју прописује ово правило за оне, који праве или носе те амајлије.²⁴

Ми ћемо само додати, да се у Лаодикијском канону број магијских радњи, унеколико, проширио. Тако да можемо пратити историјски развој сужавања деловања многобожачких ритуала унутар хришћанске заједнице. Ти ритуали, (поред чиниенице да се хришћанство, у каснијим вековима, покаткад примало прупно, при чему верници, сем вишег друштвеног слоја, нису били детаљно упознати са учењем вере коју су прихватили, што је резултирало у лакој прихватању разних јеретичких учења), знак су и снажног утицаја многобожачких заједница и традиционалних ритуала. Тиме се објашњава, поред везе између јеврејства и ношења амајлије, и веза између ношења амајлије и признавање неких демонских сила. Оштро реаговање на ношење амајлија повезано је и са потенцијалном идолатријом која је могла да се скрива у оваквом чину.

Поред канона који су усвојени на Васељенским и помесним саборима, православна црква признаје и каноне које су је у разним својим посланицама изрекло 12 црквених Отаца (набројаних на Трулском сабору) и Посланица цариградског патријарха Тарасија. Такође се признају и користе канони: Јована Посника (+595), патријарха цариградског, Никифора Исповедника (+818) патријарха цариградског, Николe Цариградског (+1111) патријарха цариградског и још неколико, по наше испитивање, необавезних канонских прописа Василија Великог, Јована Хризостома и Св. Атанасија. Најо овде занимају само канонске одредбе Св. Василија Великог, Св. Григорија Ниског и Светог Јована Посника, пошто они говоре о проблему магије у хришћанству.

Свети Василије Велики се у пет наврата освртао на проблем магије, њеног практицирања код хришћана, те осудама којима су бивали подвргавани хришћани, ако би хтели да се врате у хришћанску заједницу. Из Посланица Василија Великог је издвојено 92 канона. Они се могу сматрати, с једне стране, општеважећим православним законима, а с друге стране, слика богословско-философско-правних ставова самог Св. Василија. Нажалост, ми ћемо овде говорити само о једном олоју унутар канонског излагања Св. Василија, а наше читаоце, када је у питању мисао овог међу најзначајнијим мислиоцима православног

²⁴ ибид. стр. 94.

хришћанства, упућујемо на „Патрологију“ протосинђела Атанасија, изишлу 1984. године у Београду. (види стр. 86—126)

У седмом Канону Св. Василије ће говорити о казнама које морају да издрже друштвено деструктивне особе разних врста: хомосексуалци, скотолошци, убице, тровачи, прељубници, идолопоклонници и врачари. Казна за све те прехове је била — двадесет година испаштања. Ако се сетимо одлука Анкирског сабора које су донете негде шездесетак година пре него што је Св. Василије писао своје посланице, схватиће се колика је разлика у оцењивању грехова мађионичтва овог светитеља називаног још и *слава и украс Цркве и отаца који су се окупили*, под председништва Виталија Антиохијског, у Анкиру. Сам строги аскета, Василије је радикализовао однос према прешницима, тражећи да се искреност њиховог покајања, провери у дугом временском периоду. Његова ригидност говори такође и о промењеним историјским ситуацијама у којој је био Виталије Антиохијски и касније Василије Велики, Григорије Ниски, Амфилохије Иконијски и др.

Василије ће се више пута враћати на проблем магије, често повећујући овај проблем са многобоштвом. Тачније речено, он магију и многобоштво и не раздваја. Такође изравнава и криминал (кад је у питање испаштање) и магију. У Канонима шездесет петом и седамдесет другом он каже:

„Који очитује себе у врачарству или у састављању чаробног пића, нека издржи вријеме кајања убијце, и у истом разређењу, јер је сам себе изблочио у томе гријеху“.

„Који се вјежба код врачара или сличних, нека буде под казном онолико времена колико и убијце.“ (Под. Ђ. Ј. Ј.)²⁵ Ова два канона се међусобно допуњују. Споминиће се врачарска пракса, справљање чаробног пића, учење чаролијских радњи. Све то показује у ком је правцу Василије Велики ишао у свом учвршћивању хришћанске вере. За њега је, у центру мађијских радњи справљање чаробног пића. Ми већ знамо да је у оквиру врачарија, подразумевано, поред ритуалних радњи и припремање разних мађијских средстава. Мађијских средстава која ће, са мањим изменама до дана данашњег, остати иста. Једно између њих је и мађијско пиће. Лек или отров, исцељење или убијање, то је циљ мађијског пића. Чак и када је то, што је врло често у свакодневном практикујућем, љубавни напитака. Видећемо да Василије није мислио ни на једно од ових функција мађијског пића. Посебно је значајно издвајање ученика (наравно и њихових учитеља) као прешника који треба да испаштају грех богоборства. Овде се не говори о људима који упражњавају магију, нити о људима којима се, по наругбини, изводе мађијске радње, већ о људима који су, самим тим што су хтели да науче магију, показали да би је и упражњавали. Тиме је Василије проширио круг могућности греха мађијске радње. Може се рећи да је онај који учи магију у исто време онај који, учећи, мора да практикује магију, али таква перфекција би, можда и у време Св. Василија а у данашње доба скоро сигурно искључила, због свесног и несвесног преха, скоро све хришћане, од приступа Христовој заједници.

Пошто су мазе заводници људске душе, они који покушавају, дијаболичним завођењем да убију људску душу прљајући је прехом, мо-

²⁵ ибид. стр. 410; стр. 413.

рају да буду кажњени као и убице. Потпуно је разумљиво што је стављена једнакост између оних који убијају тело као и оних који покушавају да убију, или бар упрљају, бесмртну душу. Његов став показује одлучност у једном времену када је православна заједница, и поред многобројних јеретичких учења, показивала крепкост. Св. Василије је био присталица луте траве на тешку рану.

У Канону осамдесет првом, иако се спомињу враџбине, у ствари се не ради о магији у оном значењу, које придајемо том појму данас.

„Пошто многи у вријеме варварског нападаја повриједише вјеру у Бога, и незнабожачке заклетве положише, и једоше нека забрањена јела, која су са врачаријама идолима принесена била, са таквим нека се поступи по законима и правилима, изданима од наших отаца. А они који су тешку невољу у мучењима тријели, и оклонили су се били на одречење стога само, што нијесу могли издржати страдања, такви за три године нека се никако не примају, послвије за двије године нека слушају, за три нека припадају, и тек тада нека се приме у општење. Који су пак без велике невоље издали вјеру у Бога, учествовали на ђаволској трпези и ктели се незнабожачким заклетвама, такви за три године морају бити саовијем искључени, двије године морају слушати, три године молити се са онима који припадају, пак опет друге три стојати на молитви са вијернима, и тек тада нека се удостоје причешћа”. (Под. Б. Ј. Ј.)²⁶

Овде се под врачарима подразумевају многобожачки свештеници, а не људи који се, у савременој хришћанској или атеистичкој цивилизацији, баве врачанем. Зато би се одлуке у овом канону могле примењивати, евентуално, на припаднике разних нехришћанских секти. За нас је посебно занимљиво разликовање проблема преха отпадништва од вере: они који нису могли да издрже страдање и они који су пали у грех без велике невоље. Василије Велики ће заузети према овом проблему врло реалистички став. Он ће грех „од велике невоље” блаже кажњавати. У време политичких и верских превирања, када је утицај многобожачког свештенства, па и царева, који су се мешали у верске обреде и учење Цркве, па и сами апостатирали од хришћанства (Јулијан) био велики, искушења за православне хришћане била су велика без обзира што су званични државни прогони били престали. Разне секте, које су само по имену биле хришћанске, у којима се осећао снажан утицај гностика и јудеохришћана а многе су биле само формално христијанизирана многобожачка веровања, доводиле су до разних облика отпадништва. Многи новокрштени, под утицајем многобожачких веровања из којих су прешли у хришћанство, лако су падали у руке јеретика јер нису схватили крштење као ново рађање, рађање у Христу, већ као пресипање старог у ново. Неискрено крштење увек доводи до зачињања јеретичких учења.

Василије Велики се још једном осврнуо на проблем врачања и његово кажњавање унутар хришћанске заједнице. (Кад кажемо још једном то не треба схватити у хронолошком смислу, тј. да је следећи канон настао последњи. О хронологији настајања нека се споре стручњаци. За нас, још једном, значи да се нешто десило не само једанпут.) Тада ће он записати следеће, делимично већ споменуте мисли:

²⁶ ибид. стр. 417—418.

„Који се врачаријама баве и слиједе обичајима незнабожаца, или доводе којекакве у своје куће да им спремају чаробна пића да се очисте, нека подлегну правилу шестогодишњег кајања; и пошто за једну годину буду плакали, једну слушали, пак за три године припадали и једну опет стојали са вијернима, нека се тада тек приме“. (Под. Ђ. Ј. Ј.)²⁷

Занимљиво је да овде долази до попуштања у јачини (искључивости) закључака Св. Василија. Као што се показало у канонима: 65. и 72. грех врачања се поистовећује са прехом убиства и прехом богохуљства и отпадништва. За убице и отпаднике је било одлучено да се одвоје од Цркве на двадесет година, што је, по свој прилици, у многим случајевима значило — до смрти. Због тога се таква одлука ублажавала напоменом, да онај који је на умору, а каје се због неког великог преха, требало би да буде причешћен, како би се, пре промене светом, поново ојединио са Господом. Но у случају да се десило да би болесник оздравио од смртне болести, он је морао да настави своје испаштање, како би, до краја, окајао грех у коме је. У осамдесет претњем канону Василије Велики показује благост, која је, по нама, у супротности са претходним канонима, сведећи испаштање само на шест година искључења из црквене заједнице. (Преосвећени Никодим ће, објашњавајући овај канон, покушати да га раздвоји од Шездесет петог канона, па ће написати: „Који вјерују врачарима имају подтећи шестогодишњој епитимији, по овоме правилу, а по 65. правилу истог Св. оца, подлежу двадесетогодишњој епитимији они, који сами врачају.“ (Под. Ђ. Ј. Ј.)²⁸ Али се ми са његовим ставом, не можемо сложити. Јер Василије Велики каже — „који се врачаријама баве“ и одређује у канону 83. казну од шест година епитимије. Према томе, неслагласност између разних одлука Василија Великог, не треба тражити у томе што он разликује оног који обавља магијску радњу и оног којим се обавља магијска радња, што он чини у смислу умањења кажњавања, као што смо споменули у вези са каноном осамдесет првим, већ у томе што је оштре одлуке временом ублажио.) Ми нисмо имали времена, ни могућности, да утврдимо којим поводом је дошло до ублажавања епитимије од двадесет на шест година. Ако узмемо у обзир да се овде мешају чисти политизам и прикривени политизам кроз магијске радње, чиме се, због различитог времена и различитих питања, Василије Велики није бавио, онда можемо закључити да је, током времена, долазило до јаснијег разграничавања онога што се може сматрати политеистичким ритуалима и оног што је магија. У вези са тим је и помињање справљања чаробних пића, која се, на крају, откривају, као нека замена за многобожичко причешће а не за врачарију којом се лечи или се стичу натприродне способности. Очито је да су се пића, која помиње Василије Велики, испијала приликом многобожачких ритуала. Она су, можда, имала и психоделични садржај, али ми, на основу споменутих канона, о томе не можемо ништа општније да закључимо. Можда је, требало да изазову, вештачким путем мистичне доживљаје, као што се то чини код разних политеистичких ритуала, а и као што се примењује код разних, нама савремених, ди-

²⁷ ибид. стр. 419.

²⁸ ибид. стр. 410.

јаболичних секти. Али у канонима Василија Великог, нисмо нашли никакав траг, који би нам пружио неки сигурнији доказ у том смислу.

Свети Григорије Ниски, брат Василија Великог, такође се, у својим посланицама, осврнуо на проблем магије, извршивши, у извесном смислу, систематизацију ставова свог брата. За неког изучаваоца богословских размишљања о проблему магије, његово ће писање бити врло значајно. Посебно због саме чињенице да је Свети Григорије Ниски, захваљујући свом знању из разних наука, махом страних хришћанству (дела Платона, Филона, Оригена)²⁹ могао је да заузме широк однос, одбацујући сваку врсту секташења. Григорије Ниски је писао:

„Они пак, који се обраћају варалицама, или гатаоцима, или онима, који обећавају, да ће кроз демоне од нечега очистити или од каквога зла сачувати, такви морају да марљиво буду испитани и на одговор позвани, да ли су они, остајући при вјери у Христа принудом каквом наведени били на такав пријех, што их је можда, на то присилила каква несрећа или какав тешки губитак или су пак сасвијем презрјели овједочанство, које смо им повјерили, и к савезу са демонима приступили. Јер ако су то учинили одбацивши вјеру и да покажу да не вјерују, да има Бога, коме се хришћани поклањају, очито је да подлежу осуди одступника; али, ако их је на то навела неодољива каква невоља, која је савладавала слаби дух њихов и заведени су били варљивом каквом надом, нека се и према овима човјекољубље покаже на онај исти начин, као и према онима, који у вријеме исповиједања нијесу кадри били одољети мучењима.” (Под. Ђ. Ј. Ј.)³⁰

Оновно у ставовима Светог Григорија јесте раздвајање оних који су саблажњени од сопствене невоље и оних који су пристали на саблазан сопственом вољом. Што би вредело упоредити са ставовима Василија Великог да се раздвоје они који су отпали због користољубља и они који су отпали јер нису више имали снаге да се одупиру превеликом злу. Али Свети Григорије уводи и трећи степен отпадништва — постоје људи који су, свесно, одступили од вере у Исуса Христа. Тиме се формирају три степена сагрешења која је могао да учини хришћанин у вези са магијом: свесни, слободном вољом настали одступници, они који су нагоњени да одступе па су одступили и они који су, у егзистенцијалној муци „... што их је на то присилила каква несрећа или какав тежак губитак...” приступили врачарима или се самли бавили магијом.

Свети Григорије не показује само хришћанско човјекољубље према брату који је пао у грех (које треба разликовати од слабишке попустљивости) већ и дубоко психолошко понижање у проблеме заведених хришћана и тумачење сатанских начина човековог саблажњавања. Сотога саблажњава човека, како видимо из разврставања преха бављења магијом кроз гордост ума (својевољно одбацивање Христа), тешке муке (неспособност трпљења), егзистенцијалну тескобу (завођење лажном надом). Препорука да се буде благ односи се на оне који су због људске слабости пали у саблазан. За оне пак који су заражени ђаволском гордошћу, због које су одступили од Бога, епитимија је, и даље, остала оштра.

²⁹ Свети Григорије Ниски. Атанасије (Јевтић): „Патрологија”, друга свеска. Београд 1984. стр. 167—187.

³⁰ Милош, том II, стр. 459—460.

Однос верских канона према магији, као једном од облика саблажњавања и опадања од Христа развијао се од Мојсијевих старозаветних закона до канона Св. Јована Посника (у Властаровој интерпретацији). Хришћански црквени сабори су стално имали на уму опасност од магије: Анкирски (314), Лаодикијски (343) и Трулски (691) а и Оци Цркве су стално говорили о њој: Свети Василије Велики (+379), Свети Григорије Ниски (+395) и Свети Јован Посник (+595) патријарх цариградски.

Пошто је Канонски спис Светог Јована Посника, током времена, у свом изворном облику био изгубљен, било је велики број рукописа који су се сматрали његовим изворним текстом али су се њихови садржаји, у поне чему, разликовали. Матија Властар је, у XIV веку саставио четрдесет осам канона, сматрајући их изворним Посниковим текстом. Тако се данас служимо Посниковим Канониконом у Властаровој редакцији. За проблем магије занимљив је само Други канон и ми ћемо га овде навести:

„Оне, који се баве гатањем и врачањем, божанствени Василије подвргава у свом 65. правилу казни убијца, која траје двадесет година, исто тако у 72. правилу оне који вјерују врачарима, или просто нагињу на њихову страну. Григорије Ниски пак у своме 2. (3.) правилу, према односној његовој подјели grijеха, налаже да се имају казнити као апостати сви они, који скврнећи вјеру нашу, приступају врачарима; а за оне који се по малодушности својој или услијед нечије приноде обраћају врачарима, заповиједа да се подвргну казни прелубника. А 61. правило Шестог сабора осуђује ове пошљедње на шестогодишњу казну. Анкирског сабора пак 24. правило простира епитимију оваквих само на пет година. При чему треба прочитати 36. правило лаодикијског сабора, које подробно излаже разлику о овоме. А Јован Посник, за оне који се баве гатањем и врачањем, скратио је на три године покајања, ако се покаже, да они усрдно оваким даном посте и задовољавају оваки дан послуже деветог часа само сухом и отврдлом лићом, при томе оваки дан полажу двије стотине и педесет метанија, додирујући побожно челом својим земљу. Овој истој казни подвргава и жене, које приређују амајије и баве се врачањем.” (Под. Ђ. Ј. Ј.³¹)

Можда би овде било корисно навести и први канон Св. Јована Посника, иако се он не односи на оне који су се бавили магијом, већ на оне који су апостасирали од хришћанске вере? Разлог том навођењу требало би наћи у чињеници да су претходно навођени канони, често, мешали оне који су апостасирали са онима који су се бавили магијом, тачније, њихови преси су се мешали и напореда наводили. Зато ћемо овде навести само први део Првог Посниковог канона у коме се набрајају разни облици одступништва јер нам тај део може послужити, у даљем истраживању, да покажемо у ком правцу се саблазан одступништва повезује са разним хришћанским јересима и бављењем магијом.

„Ко се, без икакве силе, нерасудно одрекао Христа, може се, по 73. правилу Василија Великог, удостојити причешћа само кад је при смрти, и нико га не може ослободити од такве епитимије, нити се

³¹ ибид. стр. 502.

ико смије усудити да му покаже какво снисхођење. Свети Григорије Ниски пак, изложивши по реду све што се апостата тиче, подвргава истој казни оне, који без икакве силе прелазе од вјере к заблуди, одређујући да трајање казне има се мјерити према трајању живота дотичнога прјешника; а оне који су то учинили што су присиљени били од других, подвргава казни као за блуд, то јест за девет година. Овако исто дијели апостате и Анкирски сабор, и свештеномученик Петар Александријски, и Василије Велики у свом 81. правилу. — Али данас црква, у главном, слиједи ономе, што је установио и определио свети цариградски патријарх Методије, и према томе, уопште, поступа са онима који се овако или онако затеку у томе пријеступу. По томе опредељењу (Св. Методија), ако је неко, као још дијете, ухваћен био од нечистивих, те из страха, или из незнања, или из непојимања вјере, принуђен био да се одрекне вјере, и послѣје, кад постане човјек, обрати се опет хришћанском животу и ступи у католичанску цркву, са покајањем и са исповјеђу, нека слуша оваки дан од свештеника до седмог дана четири установљене молитве, и осми дан нека се омије; затијем нека свуче своју одјећу и нека опаше лентом и нека тада буде помазан светим миром, исто онако као и они, који се тек крсте, и послѣје тога нека се удостоји светога причешћа; па за других опет осам дана нека непрестано буде у црквама на светим службама, исто као и они, који се тек крсте...³² Посник ће, по Властару, набројати и апостате који су, у зрелом животу, због невоља, се одрекли Христа, и оне који су се, без невоље одрекли Христа и за оваког од њих одредити посебну врсту испаштања. Но расправљање у том правцу би нас доста удаљило од проблема односа православне Цркве према проблему магије. Због тога се и враћамо на Посников Други канон.

За нас је овај Канон занимљив из два разлога: прво, он нам излаже однос свих осталих Каноникона о проблему који нас занима и, друго, показује какав је био став Св. Јована Посника према испаштању греха. Он је био најпопустљивији по овом питању јер је његова епитимија износила само три године покајања и то, углавном, кроз пост и молитву. (Посник, иначе, много инсистира на посту, као једном од основних хришћанских облика попуштања и испаштања). Ако имамо у виду да је још Григорије Ниски³³ морао да пише посебну студију о епитимији, јер је, по свој прилици, долазило до напуштања хришћанства од стране апостасираних који су хтели да се врате у крило Цркве, али због претешког бремена испаштања, посебно због дужине трајања, нису могли да издрже, онда нам бива јасније због чега је, са благошћу, Посник поступао са онима који су се бавили магијом. Он се задржао на формалном облику испаштања (пост и метаније) скраћујући временски део казне. Тиме је временска провера оног који жели да покаже да се покајао, која је била главни механизам испаштања прешника, скраћена на, релативно кратку меру. Оци Цркве су били велики познаваоци људске душе а самим тим они су знали у ком правцу, са коликим интензитетом и са коликом истрајношћу могу разни, саблажњиви, хирови човека слабе воље да трају. Зато је и долазило до стављања тако тешких јарама на врат оног који

³² ибид. стр. 499—500.

³³ Атанасије, ибид. стр. 178.

је одступио од Господа, а жели да му се врати. Јер, испаштање није само проверавање верника који је згрешио, већ и угледање осталим верницима, поука слабима и ослонац јакима.

— IV —

Оно што ће нас, не само у овом тексту већ и приликом даљег истраживања односа православног хришћанства и српских народних обичаја, пратити као лајтмотив, јесте сазнање да је од Исуса Христа до данашњих дана, стално помешано, тачније, у сталном сукобу, мешању и несвесним утицајима, хришћанство засновано на Јеванђељу, апостолском и светоотачком предању, и разни облици политеистичких веровања, данас очитованих кроз разне облике антихришћанства (од разних облика сатанистичких, масонских и парамасонских група, илуминантских груповација, до атеистичких учења разних смерова) при чему, у појединим временима, долази до, привидног назадовања хришћанства. Ове овде наведене групе, одликују се једним основним нагоном а то је антихришћанство. Мржња на Исуса Христа. Основно обележје свих ових покушаја може се сажети у појму — Антихрист. Оно о чему ће нам оставити запис евангелист Јован, а што смо ми и наши преци препознавали и очекивали у физичком облику, откривајући у разним људима Антихриста, изгледа да није тачно схваћено. Антихрист није један субјект већ један начин мишљења, једна сатанодицеја која извире из психолошке структуре, један поглед на свет. Магија, као богопоравнање, успостављање знака једнакости између човека и Бога (чак и у случајевима кад не признаје постојање Бога) јесте једно сатанистичко, двосмислено довијање. Довијање да се на разне начине успостави једнакост између Бога и човека. Од многобоштва, где се Бог разлиже на велики број богова, полубогова, хероја и сл. (и где се богови, кроз своје опредељење према човеку, опредељују према свом дигнитету, што има за последицу успостављање читавог низа магичких ритуала) до атеизма, где је човек, ослобођен Бога. Од Кирилова који, вршећи самоубиство да би доказао да је слободан у односу на Бога, урла у сатанистичкој немоћи, због сазнања да је самуништење не моћ већ немоћ, да то није знак да је човек постао Бог већ да је човек престао да буде човек. Савремени атеистички антихришћанин стоји под пустим Небом вичући у садомазохистичкој екстази: „Празно је!“ мислећи да се тим чином доказало да одиста нема Бога, да Христа нема, а не увиђајући да их је Бог напустио, да је напустио његов свет. Заборавља се пророчанство најнеученијег од свих пророка, али зато не и најнезнатнијег, пастира Амоса, који је без икакве поуке, позван од Господа, пошао да говори Израиљу. Оно што је Амос тада говорио, као да се може схватити као порука и данас. Безбожном народу поука од Бога је увек иста.

„И претворићу празнике ваше у жалост и све пјесме ваше у плач, и метнућу коспријет око свијех бедара, и учинићу да свака глава оћелави и да буде жалост као за јединцем, и крај ће јој бити као горак дан.

Гле, оду дани, говори Господ Господ, кад ћу пустити глад на земљу, не глад хљеба и жеђ воде, него слушања ријечи Господњих.

И потуцаће се од мора до мора, и од сјевера до истока трчаће тражећи ријеч Господњу, и неће је наћи.”³⁴

Онај кога су позвали из Текује, пренео нам је Божју поруку да ћемо живети у свету који је Бог оставио. Пусто небо изнад нас није знак непостојања Бога, као што маги Истока и Запада, Севера и Југа мисле и доказују саблажњеном народу, већ је то знак Божјег повлачења из света, Очево повлачење да би могао да сагледа докле може да иде лудост Његове деце. Бујање магије, оцијентистичке и псеудо мистичне, само је доказ несвесне свести (какав парадокс!) о нашој остављености, наше усамљености, нашег покушаја да дођемо до Бога. Оно што се некада дешавало Јуди, дешава се савременом човеку хришћанског света, том варалици и прељубинику, оном који је издао Бога, који је преварио своје супруге, који је издао своје очеве, оставио своје синове препустивши их самим себи, — који је остао сам са својим бесом, са војом деструкцијом. Зато је потребна магија. Што више магије како би се свет испунио лажним осећањем моћи, сигурности и живота.

Ако погледамо уназад, магија никада није сасвим престајала унутар хришћанског света. Хришћанство је увек, то никад није превише пута поновљено, било саблажњавано магијом. Али никада, као што су и Јевреји, у свом јогунастом богоборству, увек падали у руке многобожаца али такође увек одбацујући то многобоштво ради Господа, Бога над војскама, Јехове, успевали да се одупру сатанској саблазни, такође су и хришћани, ма колико бивали и јесу запазили у прех богоборства, успевали да сачувају пламен светлости, пламен мајке свих светлости, светлости науке Исуса Христа. Некада је српски песник Божидар Ковачевић написао песму у којој је описао борбу анђела Светлости и анђела Таме. Када су синови Таме, освојили последњу планету у свемиру, Анђеол Зла који је предводио своје легионе, запазио је Светлост. И после много вена, он, сећајући се Божанске Светлости, устаје против Таме. Борба хришћанства против магије била је граница на којој су се сукобљавали и разграничавали хришћанство и антихришћанство. (Појмови хришћанство и антихришћанство били су, много пута, замењивани неким другим означавањима, али је њихов садржај увек био исти. Борба између Светлости и Таме.)

Историја српског народа, а то значи историја православља на овом делу Балканског полуострва, била је историја борбе православља са неправослављем. Док је православље увек било исто неправославље је мењало имена, удвостручујући се, упростручујући се — умногостручујући се. Од распада Душанове државе до модерних времена, нема деценије да се диктаторске силе не спуштају на духовно тело, заједницу хришћана, цркву распињаног народа. Оно што се већ дешавало у Византији, пренело се у Бугарску и Србију, несмањеном брзином али са повећаном снагом, јер је долазило на терен духовног грчења, многопражења, које је час било богочежњиво час богоборачко. На Балкану је трагање за Богом, скупљање духовне снаге, увек било пресецањем ланом неког кратковековог царства или неживљене и недоживљене династије. Само две историјске формације и традиција се-

³⁴ Књига пророка Амоса, гл. 8, ст. 10—12. „Св. Писмо“, Лондон 1958.

пања на њих одржале су живу веру православну. Византија, наследница Римског царства, ма колико пута била ломљена разним јересима, увек чуварка православља од цара Константинова до последњих својих дана и Србија, под владавином Немањића, били су чувари православног континуитета на Балкану. У том контексту је разумљиво и ширење Српске државе на југ, оно је јасно показивало основну преокупацију Немањића — преузети наследство Византије. Постати не само бранитељ православља према Западу већ и ујединитељ православног света, а самим тим и обновитељ правог Константиновог царства.

Ми се овде нећемо задржавати на историјским разматрањима која би нам показала колико је таква политика имала реалну основу у војној и идејној моћи Српске државе, већ ћемо само указати да су ови српски владари, Немањићи, а после њих и остали владари и династије, показивали посебну заинтересованост да се ојача православље, директно повезујући његово јачање са јачањем земље. Из тога се може извући само један закључак: српска држава, као и становништво које ју је насељавало, није могло, у глобалу, да буде под утицајем јереси (јер је читава идеологија државе у периоду од 250 година била искључиво заснована на православљу) нити пак политеистичких остатака, као што то наши историчари, етнологзи и културолози желе да докажу. Разматрање овог проблема — утицај јеретичких учења на колективну свест као и преовлађивање политеизма у тој свести — биће могуће тек онда када се изврши испитивање духовне ситуације на том плану не само у Византији већ и у Бугарској, Србији па и Босни. Ту ће бити посебно занимљиво, одиста објективно, испитивање историјских и религиозних података о тзв. богумилима. Шта су били богумили и дали су постојали богумили у таквом облику и значењу као што савремена историографија тврди, требало би тек утврдити. А у вези са тим утврдити однос тзв. богумила према православној и према римокатоличкој цркви. Из свега тога ће се моћи извући и веза између босанских хришћана, јеретика бабуна и јеретика у Бугарској. Покушај да се повежу јеретици у Бугарској са јеретичима у Босни (ако су постојали) са јеретичима у Западној Европи, превише мирише на јересијархију на чије прагове наилазимо у свакој области упоредне религије и историје хришћанске цркве. Да нису босански јеретици исто што и остали „јеретици“ у Римокатоличкој интерпретацији? Дали су, и када, у православној интерпретацији, нападани богумили? На основу чега се закључује да су богумили исто што и бабуни и сл.? Тек једним свеобухватним изучавањем, тачније систематизовањем и новим читањем свих изворних материјала о духовном стању на Балканском полуострву до почетка XVIII века (када се, у ствари, завршава наш средњи век) моћи ће да се утврди право стање духа код Срба и осталих балканских народа. Без таквог изучавања ми ћемо стално да падамо под утицај разних методолошких приступа који, у срединама одакле су потекли подразумевају темељиту научну истраженост извора, а код нас се ослањају, углавном, на злонамерне интерпретације. Када се изврши ова та пресистематизација и дезидеологизација читања, доћи ће се до једне, релативно истините слике духовног развоја код Срба од њиховог насељавања на обалама Неретве до 1918. године.

Без јасног утврђивања у ком се стању налазила православна црква на Балкану — што се, ако за све периоде не може да се нађе из-

ворни материјал, може утврдити на основу аналогije, иако аналогija није нарочито поуздано средство, са стањем цркве у Византији, после нестанка хришћанске државе, а на основу деловања Цариградске и Пећке патријаршије, те православних цркава у Бугарској и влашким кнежевинама — не може се темељито засновати ни решење оног проблема који нас овде занима. А то је објашњење места и улоге хришћанства у народној свести од Срба. Ми сада не можемо, сем на нивоу хипотеза, да покажемо у ком се правцу развијала народна свест после примања хришћанства и после доласка Турака у српске земље. У ком правцу је продирао ислам међу хришћане и како је и да ли је политеизам доживео ренесансу у хришћанској средини?

Утврђивање, на првом месту, какве је заједничке везе имала или би могла да има дуалистичка патаренска заједница, ако је икада у организованом смислу постојала на нашем терену, са Мухамедовим дуританским монотеистичким учењем (он је, као реакцију на оптужбе да је православље маскирани политеизам, почео да пише Куран) које би пре могло да се покаже блиско са православним хијерархијским схватањем света, где се хијерархија развија по вертикали, од Бога ка човеку, него са патаренским хоризонталном антиподичношћу између Бога Светлости и Бога Таме. Из тог би се аспекта могла да доводи у питање и теза да су садашњи муслимани у Босни, углавном, потомци патарена. Потом треба утврдити колико је оно, што се у XIX веку сматрало утицајем апокрифа у хришћанској књижевности, одиста утицај апокрифног (јеретичког) а колико је пробијање просто-народне фантастике, бајковитости, у емпиријски заснованом предању православне цркве, како у Јеванђељима тако и у животу оветитеља. (Сва четири Јеванђеља и Дела апостолска су стално позивање на сведоке, не на оно што се чуло, већ на оно чему се присуствовало лично). Такође би било занимљиво објаснити како то да је сво патаренско становништво, скоро колективно, прешло у ислам, а у исто време, по налазима истраживача XIX и XX века, своје учење, у лоше прикривеном облику, су оставили православном становништву. (Ствар је помало смешна, иако се ради о верским проблемима, али не само о верским, те су можда због тога и тако замућени — верници једне заједнице прелазе у другу, њима потпуно страну, а њихово учење преузимају верници друге заједнице са којом су били у сталном сукобу. Али о томе као да нико не размишља.)

Такође би требало размотрити како је дошло и да ли је дошло до продора политеистичких веровања у хришћанску заједницу после слабљења православне верске структуре од средине XV века са друштвене маргине на којој се оно налазило у време снажне Цркве за време Неманића и њихових наследника? Да ли је то последица распадања друштвене хијерархије: уништење племства (физичко уништење, прелазак у ислам, одлазак у емиграцију), разбијање интелектуалних центара (опустошење манастира, опадање нивоа богословског знања код свештенства, нестанак централне црквене власти) обнављање племенског живота а то значи разбијање народне заједнице и регресија у смислу развоја друштвене структуре. Такође би требало разјаснити, ако се може, шта је било са Српском православном црквом у периоду између пада деспотовине и обнове Пећке патријаршије? Шта се де-

шавало у хришћанској заједници која је, углавном, остала без свештеника, и била под забраном одржавања спољних, ритуалних, облика вере (недозвољавање одржавања службе божје, оскрнављене, узурпиране или порушене богомоље, непостојање манастирских школа, настапак преписивачких центара), све је то довело до лаганог заборављања и „заборављања“ многих елемената њихове вере. Вера се исповедала „у глобалу“ док су се финесе и тананости заборављале. Смањење фонда црквених књига смањивало је и обим знања и сужавало број оних који су могли да се назову богословима, чак и међу свештеницима. Народ је, временом, на основу магловитих знања очувавао ритуал и то, углавном везан за њихову свакодневну потребу. У вези са тим бисмо истакли функцију молитве која је у себи садржавала велики број религиозних података и које су, скоро сви одрасли људи напамет знали и употребљавали у одређеним приликама. У вези са тим је добар пример *Славна молитва*³⁵ коју су Срби изговарали за време славења кроног имена. При усменом преношењу богословских знања дошло је до уношења нехришћанских елемената, најчешће на основу аналогије. (Овде се не би требало задржавати на том проблему али желимо само рећи да омо, приликом испитивања српских народних молитава, приметили да је народ, на основу аналогичја, стварао и „народне светитеље“ за које Црква не зна. Рецимо: *Св. Среду, Св. Петку, Свету Недељу*, да набројимо неке. Дан који се празнује, који је издвојен из седмице, добија свог светитеља. Тако да је народ пошао у различитом смеру од црквеног одређивања празника да би објаснио празновање. Док је хришћански празник дан посвећен успомени на неког светитеља или неко значајно религиозно збивање, докле је одређен дан у седмици у народној свести због тога што је издвојен добио свог светитеља. Среда је дан када се пости у знак сећања на Исусово мучеништво, а петак дан сећања на разапинање Господње. Славењем знања, верник је обликовао светачки лик, како би себи и другима објаснио зашто се тај дан, постом, издваја од осталих. Околност да постоји Света Параскева, битно не мења овај наш закључак, већ га, напротив, потврђује. Јер у колективној свести, светковање петка није, увек, повезано са Светом Параскевом. Такође, и празновање недеље, као дана Васкрсења, у народној свести је изазвало формирање лика Свете Недеље. (О овоме проблему омо говорили на другом месту, расправљајући о народним обичајима Срба Крајишника.)

Потискивање верског знања почело је да води искривљавању православног поштовања светитеља (али то није замена улога светитеља и политеистичких божанстава старих Словена, овде се ради о механизму религиозног ретардирања који се већ, више пута, дешавао и код Јевреја) у правцу претварања појединих светитеља у заштитнике одређених области човековог деловања, или деловања средине у којој он обитава. Протестантски иконокластички и антисветитељски анимозитет, интерпретирао је овакво вулгаризовање улоге светитеља као пробој многобоштва. (У ствари овде се ради о заузимању иконокластичког става са којим је православна црква, у својој историји, већ имала прилике да се сусретне). Тако се десило да неки религиозни обреди, који

³⁵ Никола Беговић: *Живот и обичаји Срба Граничара*, Загреб 1887, стр. 38—39.

су показивали одређену дегенерацију због губљења везе са предањем, а који, иначе вуку своје изворе чак из старозаветне епохе, буду интерпретирани као остатак прасловенског многобоштва.

После протестантског издвајања из римокатоличке цркве, а у жељи да се врате изворном хришћанству дошло је до помног изучавања Библије које је резултирало, поред позитивног елемента, упознавања еванђелског учења, до две потубне последице. Сваки верник је био стављен пред текст Библије што је довело и доводи до перманентне саблазни јер, без предања које је водич између разних јеретичких искушња, тешко је проћи поред разних сотонских двоумљења која се испречују пред верника. Због тога протестантски покрет јесте збир сукобљених секти које обнављају сва могућа јеретичка учења са којим се хришћанство сукобљавало кроз своју историју. Многи верници, саблажњени и заведени, напустили су веру у Господа објашњену кроз предање које сеже од времена Исусовог земаљског живота и сведочанстава апостола, преко сведочења речју и делом светих људи од времена римског прогањања па све до данас. Одбацујући предање, како би очистили веру од разних девијантних наслага, они су прекинули нит која их је, кроз векове, везивало са временом апостола. Друга последица је била у осиромашењу верских обреда, иконоклазму и одбацивању поштовања Богородице. Старе јереси су се повампириле. И њихова учења, кроз разне канале, а све у духу напризања римокатоличке цркве, инфилтрирала су се у разне философске и научне системе. А одатле у интерпретирање српске духовне прошлости.

Тако се десило да, скидајући слој по слој вековно промишљеног и вером доказаног хришћанског сведочења, дође до свођења Исуса Христа на улогу једног од многобројних јеврејских учитеља (јудеохришћанство), једног од пророка (ислам) или обичног човека (хуманизам). А то су, као што већ написасмо, све јереси са којима се хришћанство сукобљава од времена Исуса Христа. Од политеистичких замјерки, преко јудејског олонирања, мухамеданског одбацивања Христа као Сина Божјег, до радикалног атеистичког одбацивања хришћанског теизма. Атеизам у свом доказивању недоказивог — да Бог не постоји — углавном се расправља једино са хришћанским апологетима, што омо већ, у првом одељку овог текста и говорили.

Постоје два пута којим се интерпретира народна вера код Срба који су водили одбацивању светоотачког предања са мотивацијом да то није монотеизам већ политеизам. Први правац је потекао из неправославног извора. Он је одраз неразумевања (свеоног или несвесног) православног хришћанства. Други правац је потицао из круга српских научника који су, из националноромантичарских разлога, пропагирали изворну народност на штету православне традиције. (Први знаци тог правца виде се још у сукобу Вука Караџића и пречана.) Народни обичаји су постали основа на којој се градила слика неког идеалног националног идентитета. Тако један од великих ревнитеља правослаvnих и народних, прота горњокарловачки Николa Беговић (+1895) описујући шта је српска црква написаће:

„Србока народна црква оснива се на... свим обичајима, који су сачувани у животу народа, те обиљежени пословицом, загонетком, пјесмом и приповиједком народном, а подударају се сасвим са духом и

редом Христове науке и апостолске цркве првобитне, док и на сцену јавнога живота изиђоше, те јих чува књига свијест народа и нарочито орбско свећенство, једном ријечи: цијело устројство црквино." (Под. Ђ. Ј. Ј.)³⁶

Изравнавајући, на извештан начин, народне обичаје и хришћанско предање, он ће, несвесно, издићи народне обичаје, који нису увек у духу хришћанства, на ниво „народног јеванђеља“.

Било је покушаја, ту и тамо, да се утврди хришћански елементи унутар народних обичаја и народне књижевности, но то се радило стидљиво и неспремно. Углавном се патетично инсистирало на хришћанско-етичкој подлози народних обичаја и народног стваралаштва, лагано пристајући на интерпретирање већине појединих обичаја и улоге појединих овећаца, као на одраз многобожачког наслеђа, заборављајући (а често и незнајући) да оветоотачка књижевност и хагиографски описи (жителија појединих овећаца) и поред извесних домаћих промена дају много материјала за заснивање појединих народних обичаја и веровања. До сада, колико знамо, и није било озбиљнијег истраживања у том правцу. Писци, богослови по васпитању, нису били заинтересовани да се оваквим истраживањима баве због могућности долажења до негативних резултата по њихове изворишне тезе, а писци који су сматрали да су народно стваралаштво или народни обичаји архаични у смислу припадања политеистичким временима, нису сматрали за потребно да пишу о моментима који би делимично, или потпуно, доводили у сумњу њихове раније ставове. Тако се десило да с једне стране имамо патетичне исказе а с друге подвођење свега што је хришћанско под апокрифни утицај. Ако би се и наишло на очите утицаје хришћанства, онда се говорило о елементима „који су наметнути народном духу“. Полазило се од поставке да хришћанство није могло да конституише своје изворне обичаје већ да је, несвесно извора, покупило апокрифне моделе, или да се мимикризирало уз многобожачко наслеђе. Ова оба закључка нису тачна.

Можда ће се неко питати одакле нам сигурност да тако нешто тврдимо. Па из простог разлога што хришћанство није у народу третирано као нешто што му је донето споља, већ као нешто што је његова суштина. Познато је да су елементи хришћанске вере били сачувани код српског исламизираног становништва по неколико векова. Што би се нешто чувало ако се сматрало наметнуто и лажно? Познато је (о томе пише Поповић у књизи о хајдуцима) да су хришћани, да би сачували свест о својој вери, тетовирали деци крстове, да не би могла да буду исламизирани. Зар би то радила средина која је своју веру сматрала наметнутим баластом? Поистовећивање вере и нације било је код Срба апсолутно. Да није тако зар би се десило да је толика маса Срба променом вере мењала и своју националну припадност. (Као студент, 1967. године радио сам на сортирању неких социолошких упитника. Тада сам наишао, мањовно, на одговоре на питање: које сте вере, — српске вере, са значењем, православне вере.) Ако је и данас очувана идентификација народа као носиоца имена вере, како је могуће да такав народ доживљава своје верске одреднице као наметнуте од стране њима непримереног организма. Очито да је долазило

³⁶ Никола Беговић: *Историја цркве српске*, Нови Сад, 1874. стр. 60.

и да долази до идеолошког и психолошког слепила пред очитим елементима који оповргавају читав један систем псеудонаучног веровања.

Неколико се елемената увукло у ову научну бламажу, који, на изглед, немају неких блиских веза. С једне стране су разни латентни секташки олојеви покушали да дезавуишу православно хришћанство засновано на Символу вере утврђеном у Никеји, као једини изворни облик настављања предања од Исуса Христа до данашњих дана, вршећи сталне покушаје ревизије изворног учења, ослањајући се на гностичка и јудаистичка наслеђа, обнављена појавама таквих људи као што су Мухамед или Лутер. Ништа од учења секти од Петровог и Павловог времена до данас није нестало из простог разлога што све дилеме које настају из парцијалног интерпретирања појединих делова Новог Завета, ако нема ослањања на предање и светоотачка објашњења отварају могућност за обнову давноодбачених дилема. Незнање да су те идеје одбачене и да је на њих дат, давно, одговор, даје, код оснивача секти и њихових следбеника осећање да су сазнали истину. Све нове и релативно нове хришћанске секте, приликом озбиљније анализе, откривају се као обнављање давних јереси.

У оквиру свих тих дилема изворно хришћанство се налази у сталној борби са обновљеним јересима што захтева подизање познавања Библије и предања код верника. Катихетска неспремност свештеника, недостатак апостолатског рада, доводи, између осталог, до отпадања многих активних верника, пошто они, по људској природи радознали, траже одговоре на разне дилеме, које им се јављају приликом читања Библије, а на те дилеме им, обично, нема ко да одговори.

Лутерова побуна против папистичких девијација унутар хришћанства, отворила је могућност обнови неколиким, давно одбаченим, јеретичким поставкама: иконоборству, непризнавању светитеља, одбацивање светости Мајке Божије, одбацивање читавог низа народних обичаја који су проистекли из три претходна елемента и њихово проглашавање за многобожачко наслеђе. Сва та одбацивања заснивала су се, као што се из историје хришћанства зна, на јудаистичком наслеђу и као доказ тачности тих одбацивања користе се, углавном, наводи из Старог Завета (углавном Мојсијеви Закони) заборављајући при томе да је главни циљ искључења свих горе наведених елемената веровања, у одбацивању Исуса Христа као Спаситеља, Бога и Сина Божијег. Тако се десило да је у кругу протестантског света, читав склоп хришћанског веровања (његовог практиковања) самерљив увек са Старим Заветом. Све што потиче из Новог Завета а не одговара њиховим ставовима проглашава се ревизијом учења Исуса Христа од стране апостола Павла и каснијих учитеља Цркве.

Сви ови елементи могу се назвати објективним, иако су, у крајњем, псеудонаучни. Али постоји и читав низ других утицаја, „прошверцованих“ у науку, који имају за циљ да дезавуишу хришћанство по сваку цену. При томе се појављује читав оплет истина и полуистина на које се, кад је у питању наша наука, уопште не реагује. Захваљујући недовољно развијеној научној критици, већина објављених научних студија се не подвргава научној провери, већ се њихова појава или прећуткује или обасипа похвалама журналистичког (за науку неважног) карактера. Тако се налазимо, што се тиче српске науке, у

ситуацији да читав корпус науке о духовним сегментима код српског народа, третирамо као терен испуњен псеудонаучним закључцима насталим из дневнополитичких извора. Захваљујући објављивању научнонеодрживих ставова у штампи високоутицајних гласила и неадекватном одзиву на такве тезе, стиче се утисак да тзв. *народна вера* није ништа друго до ли сплет многобожачког наслеђа. Да је хришћанство нешто што је тек пребачено преко духовног хабитуса нашег народа, а да је многобоштво (у суштини један облик најпримитивније религиозности) право стање његовог духа. Због тога ћемо, у следећим поглављима, расправљајући о народним враџбинама и хришћанским елементима у њима, да покушамо, истина тек у општим цртама, да покажемо у коликој је мери, чак и једна таква област као што је магија, која је, као што смо покушали да изложимо, најудаљенија од ових облика веровања од хришћанства, садржи у себи хришћанске елементе. Тиме ћемо покушати да разделимо оно што је магичко (политеистичко) и јеретичко, од оног што је православно.

У овом одељку зачеће се једно изучавање којем све раније набачене идеје, чине основу, тезе за могуће доказивање али и проверавање. Њиме зачињемо истраживање о односу елемената српског народног духа на територијама историјских српских земаља и православног учења. Надамо се да ће ово истраживање, поред ових својих недостатака, како у области богословског знања, тако и у области фолклористике и етнологије, да отвори неке нове области у изучавању српске културе, показујући у ком је стању била и јесте духовна основа српске културе, без обзира на разне идеолошке елементе ранијег и савременог карактера. Примедбе које би биле стављене од читалаца, као резултат запажања на терену или теоријске природе, биле би нам од изванредног значаја и помоћи.